

המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

המרכז למורשת המודיעין

המסגרות התפיסתיות – נדבך מרכזי בתפקידיו של המודיעין

האסטרטגי

איתי שפירא¹

מחקר עומק

(Pixbay.com אוגוסט 2016. צילום : Free-Photos)

אוקטובר 2019

¹ שירת באמ"ן.

על המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין במרכז למורשת המודיעין הוקם בשנת 2016, והוא עוסק בפיתוח תפיסות פעולה ומתודולוגיה לצורכי קהילת המודיעין בישראל ובעולם.

המכון נועד להוות מרחב לשיח על המתודולוגיה בקהילת המודיעין הישראלית ולחבר בינה לבין שיח רלוונטי בעולם: בקהילות מודיעין אחרות, באקדמיה ובמגזר העסקי.

המכון מתבסס על ניסיונם העשיר של אנשי קהילת המודיעין הפעילה בישראל, ועל הכתיבה הנרחבת בתחומי המודיעין והביטחון באקדמיה ובמכוני מחקר בארץ ובעולם.

תפיסת המכון היא שהמתודולוגיה הינה נדבך בפרקטיקה המודיעינית, ושהשילוב בין המעשה לתיאוריה חיוני לפיתוח הידע בתחום. לכן, בידי אנשי המעשה (הפרקטיקנרים) היכולת לפתח את תיאוריית המודיעין, אשר יישומה מזין את המשך פיתוח הידע לגבי העשייה המודיעינית.

המכון מפרסם את כתב העת "מודיעין הלכה ומעשה": שלושת הגיליונות שפורסמו עד כה עסקו בשילוביות במודיעין, במודיעין בהשתנות מהירה וב"ביג דאטה" ומודיעין והגיליון הקרוב יעסוק בתודעה ומודיעין.

לצד זאת, פרסומי המכון כוללים מחקרי עומק, המתמודדים עם שאלות מתודולוגיות באופן ממוקד, ונכתבים על ידי חוקרי המכון או עמיתי המחקר בו, אנשי קהילת המודיעין או אנשי אקדמיה העוסקים בתחומי המודיעין והביטחון.

תוצר נוסף של המכון, "מבט מעבר לים", נועד להאיר ולהנגיש סוגיות מתודולוגיות שונות, בהתבסס על הכתיבה האקדמית בנושאי מודיעין בעולם.

למכון קהילה רשתית של כ-400 חברים, שבה מועלים באופן תדיר עדכונים מתודולוגיים הן על-ידי חברי המכון והן על-ידי חברי הקהילה.

המכון עורך ימי עיון וסדנאות לטובת קהילת המודיעין הפעילה, מפגשים עם קורסים ושיתופי פעולה עם האקדמיה. בנוסף, המכון מקיים שיח עם מכוני מקבילים בחו"ל ומקיים כנסים יעודיים בנושא המתודולוגיה של המודיעין.

בראש המכון עומד תא"ל (מיל') יוסי קופרוסר, לשעבר רח"ט מחקר באמ"ן. המכון נעזר בוועדה מייעצת ובה בכירים לשעבר בקהילת המודיעין, אנשי אקדמיה ועוד.

תקציר

מאמר זה מנתח את היסודות האפיסטמולוגיים, האונטולוגיים והמתודולוגיים של המודיעין האסטרטגי – וממליץ לראות בו מדע ואמנות כאחד, שתפקידיו הם גילוי ויצירה גם יחד. תפוקה מרכזית של המודיעין האסטרטגי היא כינון מסגרות תפיסתיות לניתוח הסביבה האסטרטגית (יצירה), ושימוש בהן להבנתה ולבירורה (גילוי). מסגרות אלו משולות ל"משקפיים" שמאפשרות הבנה הוליסטית של תופעות; אך גם ל"תוצאת ההסתכלות דרך המשקפיים", שמאפשרת לזהות ולהסביר תופעות ייחודיות בהקשר קונקרטי – ובעיקר להצביע על תפניות אסטרטגיות בתחילת התהוותן.

התרומה המרכזית של המאמר מתבטאת בהמחשת הפוטנציאל שטמון בשימוש במסגרות התפיסתיות, ובהצגת הזיקה ביניהן לבין הפילוסופיה של המודיעין האסטרטגי – תוך הצגת שתי דוגמאות קונקרטיות מעולם המעשה של המודיעין והאסטרטגיה בישראל. תרומה נוספת מתבטאת בהצבעה על תופעה רחבה יותר, הזיקה בין פילוסופיה לבין המחקר המודיעיני – באמצעות שימוש בתפיסות השאלות מהפרגמטיזם ומהתפיסות המאוחרות של ויטגנשטיין, לצורך ניתוח סוגיות קונקרטיות הקשורות למתודולוגיה המודיעינית.

קיימת בעולם ספרות עשירה ביחס לתיאוריה המודיעינית והמחקרית. עם זאת, לפחות בישראל – נראה שלא נוצר בסיס פילוסופי עשיר ועדכני מספיק לדיון במודיעין האסטרטגי. המאמר מנסה לגשר על פער זה, וניתן להיעזר בו גם כסקירת ספרות בנושא המודיעין האסטרטגי. הוא נכתב בין-השאר על בסיס ניסיון של שנים רבות במחקר האסטרטגי ובאינטראקציה בין המודיעין לאסטרטגיה, כמו גם על בסיס עבודת מחקר שבוצעה על-ידי המחבר בתוך צה"ל ושעסקה במודיעין האסטרטגי.

תוכן עניינים²

5.....	מבוא, והרקע לכתיבת המאמר.....
7.....	מהו המודיעין האסטרטגי? מהם היסודות האונטולוגיים והאפיסטמולוגיים שלו?
11.....	זיהוי תפניות בתחילת התהוותן.....
14.....	מסגרות תפיסתיות – אחת התפוקות המרכזיות של המודיעין האסטרטגי.....
15.....	המודיעין האסטרטגי בישראל – דוגמאות לשאלות מחקר ולמסגרות תפיסתיות מרכזיות.....
19.....	הערך והיישום הפרקטיים של המסגרות התפיסתיות.....
21.....	הפילוסופיה הפרגמטיסטית והתפיסות המאוחרות של ויטגנשטיין – גישות רלוונטיות להבנת המסגרות התפיסתיות.....
24.....	המחקר המודיעיני האסטרטגי – שילוב של מדע ואמנות.....
30.....	הגישה המערכתית, ושאלת האובייקטיביות של המודיעין האסטרטגי.....
34.....	סיכום, מסקנות והמלצות למחקרי המשך.....
38.....	רשימה ביבליוגרפית.....

² המחבר מבקש להודות לתא"ל (במיל') איתי ברון; לד"ר עמוס גרנית; ולרמ"ח הבקרה באמ"ן, אלי"מ ד'. תודה מיוחדת נתונה לתא"ל (במיל') יוסי קופרוסר ולדודי סימנטוב על הערותיהם המחכימות, ועל סיועם בפרסום של מאמר זה.

מבוא, והרקע לכתיבת המאמר

מאמר זה מתמקד במודיעין האסטרטגי – ובתפוקה מרכזית שלו, המסגרות התפיסתיות (conceptual frameworks). המאמר מנסה להמחיש את התועלת הטמונה במסגרות התפיסתיות, לאנשי מודיעין ואסטרטגיה כאחד – בין השאר על-בסיס ניתוח היסודות הפילוסופיים שלהן. לצורך כך מציג המאמר זיקות בין שתי תיאוריות פילוסופיות³ – הפרגמטיזם (Pragmatism)⁴, והפילוסופיה המאוחרת של ויטגנשטיין (Wittgenstein)⁵ – לבין היסודות התיאורטיים והפרקטיים של המסגרות התפיסתיות. בנוסף, הוא משתמש בהן כדי להראות שהמחקר האסטרטגי⁶ הוא מדע ואמנות כאחד, שעוסק גם בגילוי וברור המציאות, וגם ביצירת הכלים לגילוי.

המוטיבציה המרכזית לכתיבת המאמר הייתה, במידה רבה, הצורך להתייחס – לאחר שנים רבות של פרקטיקה בתחום המודיעין האסטרטגי, תוך ניסיון לייצר גם בסיס תיאורטי מארגן – לכתיבה של תא"ל (במיל') איתי ברון, שמהווה כנראה את בסיס הידע העדכני העשיר ביותר על העשייה המודיעינית בישראל, ושמשלבת בין יסודות תיאורטיים לניסיון מחיי המעשה⁷; לכתביו של האלוף (במיל') פרופ' יצחק בן-ישראל – שממנו שאב ברון חלק מרעיונותיו, ושעסק רבות בעצמו בפילוסופיה של המודיעין⁸; לכתבתו של האלוף (בדימוס) פרופ' יהושפט הרכבי ז"ל, שבמידה רבה יצר את הבסיס התיאורטי של המודיעין הישראלי⁹; לספרו המרתק של ד"ר צבי לניר¹⁰ – שאמנם מתמקד כביכול בכישלון המודיעיני במלחמת יום הכיפורים וב"מודיעין הממלכתי", אך בפועל עוסק בתיאוריה רחבה על מודיעין; ולרעיונות הייחודיים של ד"ר עמוס גרנית בסוגיית המודיעין המערכתית¹¹. המאמר מהווה גם ביטוי למסע למידה אישי של מחברו בנושא המודיעין האסטרטגי בשנים האחרונות. לפיכך, ניתן להיעזר בו גם כסקירת ספרות (מצומצמת) בנושא המודיעין האסטרטגי¹², המאפשרת העמקה בהתאם לתחומי העניין של הקוראים.

³ לניתוח מעניין של הזיקה בין שתי התפיסות עצמן ראו:

Goodman, Russell B. (1998). Wittgenstein and Pragmatism. *Parallax*. 4 (4). pp. 91-105.

⁴ במאמר זה אתבסס בעיקר על: גיימס, וויליאם (2010). *פרגמטיזם*. תל אביב: רסלינג.

⁵ במאמר זה אתבסס בעיקר על: ויטגנשטיין, לודוויג (תשס"ט). *חקירות פילוסופיות*. ירושלים: הוצאת מאגנס.

⁶ לאורך המאמר אשתמש לחילופין במושגים "מחקר אסטרטגי" ו"מודיעין אסטרטגי", הגם שהם לא זהים – הראשון מייצג דיסציפלינה אחת מתוך המעשה המודיעיני, ואילו השני מייצג הסתכלות רחבה יותר. יש בכך מגבלה מסוימת, אך לצורך המאמר הנוכחי נראה שניתן לדון בשני המושגים בכפיפה אחת.

⁷ ברון, איתי (2015). *המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של תמורות ושינויים*. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין.

⁸ בן-ישראל, יצחק (1999). *הפילוסופיה של המודיעין*. תל אביב: משרד הביטחון, הוצאה לאור.

⁹ הרכבי, יהושפט (2015). *המודיעין כמוסד ממלכתי*. תל אביב: הוצאת מערכות והמרכז למורשת המודיעין.

¹⁰ לניר, צבי (1983). *ההפתעה הבסיסית – מודיעין במשבר*. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

¹¹ גרנית, עמוס (2006). *התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי*. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה במסגרת ביה"ס להיסטוריה, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב.

¹² לסקירת ספרות העוסקת במחקר האקדמי בנושא המודיעין ראו גם: אראל, גבריאל (2018). *מחקר עומק – מספר 2: מיפוי השיח האקדמי בנושאי מודיעין*. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר המתודולוגיה המודיעינית.

<https://bit.ly/2TW5AV5>

בעולם מתקיימים דיונים ערים בתיאוריה של המחקר המודיעיני¹³, ולאחרונה ניכרת תנופה בפיתוח ידע בסוגיות נתוני העתק¹⁴ (big data) והסייבר¹⁵. עם זאת, נראה שרוב המחקרים שעוסקים במחקר המודיעיני במובן הרחב ביותר מנסים להסביר את הקשיים בגיבוש תיאוריה חדשה (ובהגדרת המושג "מודיעין"¹⁶), ולא דווקא לייצר כזאת. גם המחקרים שעוסקים בתיאוריה על המודיעין האסטרטגי מנתחים בעיקר מרכיבים ארגוניים ותהליכיים ואת הכישלונות של המודיעין האסטרטגי (בעיקר בהתרעה אך גם בהשפעה), ולא מתמקדים בהיבטים הפילוסופיים¹⁷. ובישראל, נראה שהדיון המודיעיני התיאורטי אינו עשיר מספיק.

כדי לגשר על פער זה – במאמר מוצגת זווית הסתכלות תיאורטית, מפרספקטיבה ישראלית, על היבטים פרקטיים הקשורים למודיעין האסטרטגי. זאת, באמצעות טענות מתחומי האפיסטמולוגיה¹⁸ (תורת הידיעה), האונטולוגיה (תורת ה"יש") והמתודולוגיה. המאמר שואף להמחיש את הרלוונטיות של הפילוסופיה למודיעין בכלל, ושל הפילוסופיה הפרגמטיסטית למודיעין האסטרטגי בפרט. בדומה לגישתו של טרברטון (Treverton), ששירת בין השאר כראש המועצה למודיעין לאומי (NIC) בארה"ב¹⁹, מנסה המאמר להמחיש את הקשר בין תיאוריה לפרקטיקה²⁰ בתחומי המחקר המודיעיני ולימודי המודיעין²¹; והוא מאמץ, בהקשר זה, את תפיסתו של הרכבי: "נראה שהתיאוריה במודיעין...יש בה סיבוכים הנוגעים לתהליכים פילוסופיים...תמיד עלינו לזכור שאנו עוסקים בפעילות שבה המעשה הוא העיקר ולא התיאוריה"²². לפחות בישראל, נראה שהתיאוריה בכלל וזו הפילוסופית בפרט לא זוכות להכרה (ולהיכרות) מספקת על-ידי הפרקטיקנים; המאמר מצביע על הצורך בשינוי גישה זו.

¹³ ראו, לדוגמה, את המאמר הפותח גיליון ייעודי של כתב העת *Intelligence and National Security* שמוקדש לנושא זה: Gill, Peter & Phytian, Mark (2018). Developing Intelligence Theory. *Intelligence and National Security*. 33 (4). pp. 467-471.

¹⁴ ראו לדוגמה:

Lim, Kevjn (2017). Big Data and Strategic Intelligence. *Intelligence and National Security*. 31 (4). pp. 619-635.
¹⁵ ראו לדוגמה: סימן טוב, דודי & אלון, נעם (2018). הסייבר מחייב ומאפשר מהפכה בענייני מודיעין. בתוך: סייבר, מודיעין וביטחון.

2 (1), אפריל. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 67-82. <https://bit.ly/2GR5kmj>.
¹⁶ Warner, Michael (2012). Wanted: A Definition of 'Intelligence'. *Studies in Intelligence*. 46 (3). Washington DC: CIA, Center for the Study of Intelligence. pp. 15-22. <https://bit.ly/2GwU7rL>.

¹⁷ Johnson, Loch K. (2003). Preface to a Theory of Strategic Intelligence. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 16 (4). pp. 638-663.

¹⁸ לדיונים מעניינים במיוחד באפיסטמולוגיה של המחקר המודיעיני ראו:

Herbert, Matthew (2006). The Intelligence Analyst as Epistemologist. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 19 (4). pp. 666-684.

Rønn, Kira Vrist & Høffding, Simon (2013). The Epistemic Status of Intelligence: An Epistemological Contribution to the Understanding of Intelligence. *Intelligence and National Security*. 28 (5). pp. 694-716.

¹⁹ Treverton, Gregory F. (2018). Theory and Practice. *Intelligence and National Security*. 33 (4). pp. 472-478.

²⁰ וכבר היו שטענו בעבר כי "אין דבר פרקטי יותר מתיאוריה טובה".
²¹ לתיאור גישה אופטימית ביחס להתקדמות לימודי המודיעין (Intelligence Studies) בישראל, שמחבר שורות אלו לאו דווקא מזדהה

איתה, ראו:

Pascovich, Eyal (2017). Security and Intelligence Studies in Israel. *The International Journal of Intelligence, Security and Public Affairs*. 19 (2). pp. 134-148.

²² הרכבי, המודיעין כמוסד ממלכתי. עמ' 36.

מהו המודיעין האסטרטגי? מהם היסודות האונטולוגיים והאפיסטמולוגיים שלו?

שרמן קנט (Kent) – שלמעשה ייסד את קהילת המודיעין האמריקנית אחרי מלחמת העולם השנייה – ראה במודיעין תוצר, תהליך וארגון גם יחד²³; גישה זו אומצה בישראל גם על-ידי הרכבי²⁴. המודיעין האסטרטגי, לאור הגדרה זו, הוא אכן אסטרטגי לאור שילוב של כמה פרמטרים: מושא המחקר המודיעיני (הסביבה האסטרטגית, הדרג האסטרטגי של האויבים/יריבים/ידידים), התהליך שאליו מכוונת התפוקה המודיעינית (האסטרטגיה), והדרג המשתמש במודיעין (האסטרטגי).

לניר הדגיש שהמודיעין הממלכתי – ולצורך דיונו במאמר זה נניח שניתן להחיל מושג זה על המודיעין האסטרטגי – אינו רק "המשכו הלינארי" של המחקר הטקטי²⁵ – ובמשתמע, אין מדובר בהבדל של כמות אלא בהבדל של איכות. כלומר: כפי שרצף תופעות טקטיות בצד השני לא "מסתכמות" לכדי תופעה אסטרטגית, כך גם המחקר האסטרטגי אינו "סכימה" של מחקרים טקטיים. וכפי שהדרג האסטרטגי "הכחול" אינו רק "סכימה" של הדרגים הטקטיים, גם כך המודיעין שמשרת את הראשון אינו "סכימה" של המודיעין שמשרת את האחרונים. אמנם מומלץ להבדיל בין המודיעין האסטרטגי והטקטי²⁶, וליצור ציפיות תואמות מהתפוקה שלהם²⁷. אך אין נתק בין היסודות האונטולוגיים והאפיסטמולוגיים של שני התחומים, ולכן גם לא בין המתודולוגיה ליצירתם.

ככלל, המודיעין הטקטי²⁸ עוסק פעמים רבות בתופעות טקטיות "בצד השני". הוא נועד בדרך כלל לחשוף סודות²⁹, כלומר: לספק מענה ששאלות שיש עליהן תשובה בעולם, גם אם האויב מנסה להסתיר אותן. הוא עוסק בדרך-כלל בסוגיות פיזיקליות, מכניות וטכנולוגיות³⁰ – ולכן, כפי שחזר והדגיש גרנית³¹, אוניברסאליות. המבחן המרכזי שלו הוא "תיאור המציאות כפי שהיא", והוא עוסק בעיקר בגילוי ופחות ביצירה. המודיעין הטקטי נועד בין-השאר למנוע בעיקר הפתעות שקשורות להיווצרות יכולות צבאיות של האויב. לסוגים כאלו של הפתעות קרא לניר "הפתעות מצביות"³², קנור (Knorr) קרא להן "הפתעות טכניות" (Technical Surprise)³³, ו-בטס (Betts) קרא להתרעות על היווצרותן "עובדתיות-טכניות" (Factual-Technical Warning)³⁴.

²³ Kent, Sherman (1949). *Strategic Intelligence for American World Policy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

²⁴ הרכבי, המודיעין כמוסד ממלכתי.

²⁵ לניר, ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר. עמ' 111.

²⁶ Heazle, Michael (2010). Policy Lessons from Iraq on Managing Uncertainty in Intelligence Assessment: Why the Strategic/Tactical Distinction Matters. *Intelligence and National Security*. 25 (3). pp. 290-308.

²⁷ Pillar, Paul R. (2006). Great Expectations: Intelligence as Savior. *Harvard International Review*. Winter. pp. 16-21.

²⁸ ברון, המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של תמורות ושינויים. עמ' 46-49.

²⁹ שם, עמ' 58.

³⁰ לניתוח מקיף של המחקר הטכנולוגי ראו: לורבר, עזריאל (2016). המודיעין הטכנולוגי: למה ואיך? רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר מודיעין ומדיניות.

³¹ גרנית, התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי.

³² לניר, ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר. עמ' 133.

³³ Knorr, Klaus (1964). Failures in National Intelligence Estimates: The Case of the Cuban Missiles. *World Politics*. 16 (3). pp. 455-467.

³⁴ Betts, Richard K. (1998). Intelligence Warning: Old Problems, New Agendas. *Parameters*. 28 (1). pp. 26-34.

כעת נשוב לליבת הדיון על המודיעין האסטרטגי. מבחינה אונטולוגית – המודיעין האסטרטגי עוסק במושאי מחקר מופשטים/תפיסתיים, אך יש זיקה ביניהם לבין מושאי המחקר הפיזיקליים של המודיעין הטקטי. כך, לדוגמה: משברים באמון של הציבור כלפי מנהיג המדינה (מושאי המחקר של המודיעין האסטרטגי) נוצרים במידה רבה על-בסיס סוגיות "פיזיקליות" הקשורות לכלכלה/רווחה/מצב הומאניטרי; התפיסות של ארגון מסויים לגבי הפעלת הכוח הצבאי שלו (מושאי המחקר של המודיעין המערכתי ואולי גם האסטרטגי) נקבעות בין-השאר על-בסיס יכולותיו הצבאיות "הפיזיקליות"³⁵; מדיניות החוץ של מדינה (מושאי המחקר של המודיעין האסטרטגי) מיושמת בסופו של דבר באמצעות מהלכים דיפלומטיים קונקרטיים ומפגשים בין אנשים; וכו'.

מבחינה אפיסטמולוגית – קיימת זיקה בין האופן בו ניתן להכיר ולהבין את מושאי המחקר של המודיעין האסטרטגי ושל המודיעין הטקטי. כדי לפתח באופן אינדוקטיבי ידע על תפיסת הפעלת הכוח הצבאי של גורם כלשהו, ניתן להתבסס בין-השאר על מקרים קונקרטיים בהם הכוח הופעל ברמה הטקטית, כביטוי של תפיסת ההפעלה; כדי לפתח באופן דדוקטיבי ידע על התהוותה של תפיסה אסטרטגית חדשה של האויב בונשא הרתעה ניתן לתקף או להפריך אותה באמצעות בחינת מקרים קונקרטיים בהם תפיסה זו באה לידי ביטוי בפועל ב"מפגשים" צבאיים או מדיניים; וכו'.

המודיעין האסטרטגי, לפיכך, נע בין ניתוח "הדרג האסטרטגי של האדום" – אך גם של היריבים והידידים, ולכן נכון יותר לטעון שהוא עוסק בסביבה האסטרטגית ולא רק באויב; לבין תרומה "לדרג האסטרטגי הכחול". במושג "סביבה אסטרטגית" כוונתי, במאמר זה, למגוון של תופעות וגורמים שמשפיעים על האסטרטגיה "הכחולה" – ושמהווים את המרחב המרכזי בו היא פועלת, וגם את האובייקט המרכזי אותו היא מנסה לעצב.

בשנים האחרונות עולות שאלות לגבי הרלוונטיות של המודיעין האסטרטגי³⁶. יש הטוענים שבמאה העשרים ואחת – ההתמקדות דווקא בו היא אנאכרוניסטית, מכיוון שהאתגרים המודיעיניים המרכזיים קשורים יותר להיבטי סיכול הטרור והמודיעין המבצעי – לדוגמה, בארה"ב³⁷ ובבריטניה³⁸. נראה, כי בעידן המידע (information age) – המחייב עיסוק סדור במדע המידע (data science) ובנתוני עתק (big data) – מתעוררות פחות שאלות של רלוונטיות לגבי המודיעין האופרטיבי והטקטי. גרנית אף טוען שהמודיעין בפתח המאה העשרים ואחת נמצא במשבר³⁹, וייתכן שהדבר נכון שבעתים לגבי המודיעין האסטרטגי. בנוסף, חוקרים רבים בחנו את השאלה בדבר השפעת המודיעין על תהליכי קבלת ההחלטות⁴⁰. ביחס למודיעין האסטרטגי בארה"ב,

³⁵ רצף טיעונים מרקסיסטיים במקצת, בבחינת "ההווייה קובעת את התודעה".
³⁶ דוגמה מעניינת לשאלות שכאלו ביחס למצבו של המודיעין והמחקר האסטרטגי בישראל ניתן למצוא ב: מילשטיין, מיכאל (2017). לא תשתנה... השתנה, השתנה: היעלמות הבנות העומק אודות מושאי המחקר מעולמם של גופי המודיעין והשפעת התופעה על יכולותיהם ועל הרלוונטיות שלהם. בתוך: *מודיעין הלכה ומעשה: המודיעין בהשתנות מהירה*. קופרוסר, יוסי & סימנטוב, דודי (עורכים). 2 (אוגוסט). רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר מודיעין ומדיניות. עמ' 59-67.
³⁷ Aldrich, Richard J. & Kasuku, John (2008). Escaping from American Intelligence: Culture, Ethnocentrism and the Anglosphere. *International Affairs*. 88 (5). pp. 1009-1028.
³⁸ Gibson, Stevyn D. (2009). Future Roles of the UK Intelligence Systems. *Review of International Studies*. 35. pp. 917-928.

³⁹ גרנית, התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי. עמ' 5.

⁴⁰ ראו לדוגמה:

Leslau, Ohad (2010). The Effect of Intelligence on the Decision-making Process. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 23 (2). pp. 426-448.

לדוגמה – חוקרים מובילים טוענים שהמודיעין לא מצליח להשפיע על מדיניות החוץ האמריקנית⁴¹, ושהוא סובל מ"הישאבות" למחקר השוטף-עדכני ולמחקר האופרטיבי-טקטי⁴².

כעת ניתן לבחון את התהליך והתפוקה אותם משרת המודיעין האסטרטגי – כשלב לבחינת המתודולוגיה ביצירתו. תפקידו לא מתמצים רק בניתוח רעיונות, תפיסות ומדיניות של מדינות או ארגונים; כלומר – בניתוח מושגים שמפותחים בראשו של הדרג האסטרטגי "בצד השני". המודיעין האסטרטגי נדרש גם לנתח "זרמי עומק" ונושאים כלכליים-פוליטיים-חברתיים-רעיוניים, שלא נוצרו בהכרח כתוצאה מהחלטה של מנהיגים. ברון התייחס לכך כאשר תיאר את האתגרים שיצרה עבור קהילת המודיעין הישראלית הטלטלה בעולם הערבי⁴³, וגם לניר התייחס לנושא כאשר תיאר את "ההבנה הבסיסית" שנדרשת לזיהוי תהליכים כלכליים-חברתיים-פוליטיים⁴⁴.

דיון זה יכול להביא לניתוח משמעותו של המושג "אסטרטגיה", ונושא זה חורג מהיקפו של המאמר הנוכחי. אך די להזכיר שלפחות בעולם העסקים קיימות מספר אסכולות ביחס לאסטרטגיה⁴⁵ – מכאלו שרואות בה "מצפן" להתנהלות הארגון, בבחינת חזון כבסיס לעיצוב, ולכן השפעתה נבחנת "מלמעלה למטה"; ועד כאלו שרואות בה, בבסיסה, תהליך למידה ולכן כזו שמתנהלת "מלמטה למעלה". לכן, התייחסות שונה למושג "אסטרטגיה" תיצור גם הבדלים בתפוקות ובתפקידים של המודיעין האסטרטגי. במילים אחרות: אסטרטגיה ביטחונית/צבאית שמתמקדת בהיערכות לאופן בו תיראה הסביבה האסטרטגית בעתיד, תדרוש כנראה מודיעין אסטרטגי שממוקד בניסיון להצביע על מגמות עתידיות אפשריות. ואילו אסטרטגיה ביטחונית/צבאית שמתמקדת בלמידה "תוך כדי חיכוך" ובעיצוב הסביבה יותר מאשר בהיערכות לשינויים בה, תדרוש כנראה מודיעין אסטרטגי שממוקד בניסיון להצביע על השינויים שעוברת הסביבה "בזמן אמת". אין הכוונה לכך שהאסכולות ביחס לאסטרטגיה מוציאות זו את זו, לפחות בחיי המעשה – ולכן, גם הגישות ביחס למודיעין אסטרטגי יכולות להשלים אחת את השניה, ולבוא לידי ביטוי במשולב.

לכן נראה, כי המודיעין האסטרטגי אכן עוסק בגילוי. אך אין מדובר בגילוי של עובדות פיזיקליות (חשיפת סודות). תחת זאת, מדובר בגילוי של תופעות – מופשטות, תפיסיות, מתהוות, לא פיזיקליות, ולא אוניברסאליות. אך בנוסף לכך, הוא עוסק ביצירה של מסגרת הסתכלות על הסביבה האסטרטגית עבור מקבל ההחלטות. בכך נעסוק מאוחר יותר כאשר נדון במסגרות התפיסיות – ליבת המאמר הנוכחי. יצירה זו משמעותה, למעשה, כינון של תיאוריות – ולכן, זה המקום לדון בתפקידן של התיאוריות במודיעין האסטרטגי⁴⁶.

⁴¹ Marrin, Stephen (2017). Why Strategic Intelligence Analysis Has Limited Influence on American Foreign Policy. *Intelligence and National Security*. 32 (6). pp. 725-742.

⁴² לדוגמה, יש הטוענים שהמודיעין מתקשה לזהות הזדמנויות לשיתופי-פעולה – מכיוון שהתפקיד המרכזי של המודיעין ברובד האופרטיבי והטקטי הוא זיהוי איומים:

Barrett, Sean F. X. (2014). The Role of the Intelligence Community in Identifying Cooperative Opportunities. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 27 (4). pp. 785-805.

⁴³ ברון, המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של תמורות ושינויים. עמ' 51.

⁴⁴ לניר, ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר. עמ' 157-169.

⁴⁵ מינצברג, הנרי, אלסטר אנד, ברוס & לאמפל, גיוף (2006). ספארי אסטרטגיות: סיור מודרך בערבות הניהול האסטרטגי. תל אביב: הוצאת פקר.

⁴⁶ לניר, ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר. עמ' 136.

לניר טוען, כי במחקר "המצבי" – שלצורך עבודה זו נתייחס אליו כמחקר הטקטי והאופרטיבי – תהליך יצירת הידע הוא אינדוקטיבי, מהפרט אל הכלל, שמייצר הכללות על-בסיס איסוף של פרטי מידע. אך לעומת זאת, אליבא דלניר, במחקר "הבסיסי" ובמודיעין הממלכתי – תהליך יצירת הידע הוא דדוקטיבי, והמידע נבחן לאור התיאוריות הכלליות. לכן, במודיעין הממלכתי יש תפקיד מיוחד לתיאוריות, ואין דרך לאמת או להפריך אותן באמצעות המידע. גם ברון, כאשר התייחס לגישה המדעית ביחס למודיעין, טען שנכון להשתמש בשיטה הדדוקטיבית, כלומר: להציג אפשרויות מתחרות, כהיפותזות המאפשרות להסביר את המידע⁴⁷.

בנוסף, לניר הפריד בין "הבנה מצבית" לבין "הבנה בסיסית"⁴⁸ – וקשר את הראשונה עם המודיעין הצבאי, ואת האחרונה עם המודיעין הממלכתי. הוא טען שהחשיבה הבסיסית עוסקת בין-השאר ביכולת "לחשוב על מצבים שטרם התממשו. זו פעולה שעליה אנו יודעים כה מעט. המילים אינטואיציה, הברקה, יצירתיות, דמיון, אינן מהוות מטאפורה ממצה של התופעה, אך בהיעדר מושגים הולמים יותר אנו משתמשים בהם לתיאורה"⁴⁹. אך נראה כי גם לניר עצמו לא מתנתק מ"הפרדיגמה הריאליסטית": הוא רואה במודיעין מכשיר שיעודו "גילוי המציאות" – למרות שמדובר במציאות מורכבת ומופשטת, ושהדרכים לגילוייה אינן המדעיות והאמפיריות.

גרנית, לעומת זאת, מערער על הבלעדיות של הפרדיגמה הריאליסטית כבסיס פילוסופי לתחום המודיעין המערכתי (ובראייתו ניתן להחיל טענה זו גם על הרובד האסטרטגי) – שתפקידו יצירה יותר מאשר גילוי⁵⁰. בראיית גרנית המודיעין המערכתי הוא זה שמייצר את מערכת ההבנות לגבי "האדום", שלא ניתן לנתק אותה מההבנה העצמית לגבי "הכחול". המודיעין לא נדרש ולא יכול "להיכנס לעיני היריב" או להבין את האסטרטגיה שלו. תחת זאת – עליו להמשיג את האינטראקציה בין "האדום" לבין "הכחול" ברמה המופשטת, אך באופן שיאפשר מימוש פעולות טקטיות למימוש האפקטים המערכתיים. אמנם, גם לניר טען שבחשיבה הבסיסית לא ניתן לנתק בין החשיבה על "האדום" לבין החשיבה על "הכחול"⁵¹, אך נראה שהוא לא הרחיק לכת כמו גרנית ביחס לתפקיד היצירתי של המודיעין.

מעניין להתייחס, בשלב זה, לארבע פרשנויות שונות לתפקידי המודיעין האסטרטגי כפי שתוארו על-ידי דורון מצא⁵². פרשנות אחת קרויה "המודיעין האסטרטגי הנבואי", והיא מדגישה את תפקיד החיזוי או ההערכה לגבי העתיד. ביחס למערכות המושגיות הפילוסופיות שתוארו קודם לכן, נראה שמדובר בגישה לה היה קורא ברון⁵³ "מחנכת" עם יסודות פוזיטיביסטיים. פרשנות שנייה קרויה "המודיעין האסטרטגי בלבוש אופרטיבי", והיא מדגישה את תפקידו של המודיעין בעבודה המשולבת עם הקברניט או המפקד לעיצוב הסביבה האופרטיבית או המערכה. בהתאם, נראה שמדובר בגישה לה היה קורא ברון "מערכתית", ושאינה מתיימרת לראות במודיעין גורם המנתח את המציאות באופן אובייקטיבי ומנותק מהמפקד. פרשנות שלישית קרויה "המודיעין האסטרטגי הדובר", והיא מדגישה את תפקידו של המודיעין תפקיד תגובתי בעיקרו – ביצירת

⁴⁷ ברון, איתי (2018). גישות למחקר מודיעיני ולביג דאטה בעידן "פוסט אמת". בתוך: מודיעין הלכה ומעשה – ביג דאטה ומודיעין. קופרוסר, יוסי & סימנטוב, דודי (עורכים). 3, מאי. עמ' 136-129. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין.

⁴⁸ לניר, ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר. עמ' 133.

⁴⁹ שם, עמ' 145.

⁵⁰ גרנית, התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי.

⁵¹ לניר, ההפתעה הבסיסית: מודיעין במשבר. עמ' 145.

⁵² מצא, דורון (2017). ארבעת השבילים ב"פרדס" המודיעין האסטרטגי. בתוך: מודיעין הלכה ומעשה: המודיעין בהשתנות מהירה. קופרוסר, יוסי & סימנטוב, דודי (עורכים). 2 (אוגוסט). רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר מודיעין ומדיניות. עמ' 105-121.

⁵³ ברון, גישות למחקר מודיעיני ולביג דאטה בעידן "פוסט אמת".

ההצדקה או הרציונליזציה המודיעיניים להחלטותיו ולפעולותיו של המנהיג. גישה זו מתנתקת גם היא, כמובן, מהשאיפה לאובייקטיבית ולחוסר-פניות (פוליטיזציה) של המודיעין. גישה רביעית מכונה "המודיעין האסטרטגי הביקורתי", והיא מדגישה את תפקידו של המודיעין בבחינה ביקורתית של ההשלכות הנובעות מההחלטות של הקברניט והמפקד. ייתכן שברון היה רואה בגישה שכזו היבטים "מדעיים".

לאור פרשנויות שונות אלו מתחדדת השאלה: מהו המבחן המרכזי של המודיעין האסטרטגי? למרות המגבלות האפיסטמולוגיות הכרוכות ביצירת ידע לגבי העתיד ובאינדוקציה תוך התבססות על ניסיון העבר, בראיית כותב שורות אלו המודיעין האסטרטגי עוסק בין-השאר בהערכה (לא בחיזוי) לגבי העתיד⁵⁴, וביצירת הסברים לגבי התפתחויות רחבות בהווה ובעתיד⁵⁵. זאת, בניגוד לטענה ולפיה "בדרך כלל המודיעין אחראי למידע, כלומר לכל הדברים שקרו בעבר... המודיעין גם אינו יכול לפרש אירועים גדולי מימדים"⁵⁶, אך גם בשונה מהטענה ולפיה המודיעין אחראי לחזות את העתיד⁵⁷. המודיעין האסטרטגי אמור להעריך התפתחויות אפשריות בעתיד, מכיוון שדרג קבלת ההחלטות האסטרטגי מנסה לעצב את העתיד ולקבל החלטות שתשפיענה על העתיד. יש בכך גם הדהוד לגישה המסורתית ביחס למודיעין, הרואה בו בין-השאר כלי שנועד לצמצם אי-וודאות עבור מקבלי ההחלטות⁵⁸.

לכן, ובמשתמע, אחד המבחנים המרכזיים של המודיעין האסטרטגי הוא "זיהוי תפניות בתחילת התהוותן" – תפקיד שתואר גם על-ידי ברון⁵⁹ ואחרים. נדון בו כעת, כדי ליצור בסיס עשיר יותר לדיון שעומד במוקד המאמר ושעוסק במסגרות התפיסתיות.

זיהוי תפניות בתחילת התהוותן

האתגר המרכזי בזיהוי תפניות בעיתוי רלוונטי נובע לא רק מניתוח שגוי של מושא המחקר, אלא גם מזיהוי שגוי של מושא המחקר הרלוונטי (ולכן גם של היעד אליו מכוונים מאמצי האיסוף). תופעה זו נותחה בין-השאר על-ידי ברנע – שהשווה בין כישלונות מודיעיניים ביטחוניים ועסקיים, ושטבע את המונח "הפתעה מפוזרת" כדי לתאר התפתחות שמפגיעה לא רק בעצם התרחשותה (כגון מתקפת פתע של צבא ממדינה יריבה) אלא גם במקור ההתהוות שלה (כגון הטלתה בעולם הערבי שפרצה "ברחוב")⁶⁰. הדיון בסוגיית הכישלונות המודיעיניים

⁵⁴ בהתאם לתחום שכונה על-ידי קנט speculative-evaluative :
Kent, *Strategic Intelligence for American World Policy*.

עם זאת, גישתו של קנט – שבמידה רבה התבססה על מדעי החברה, וראתה בחיזוי את אחד מתפקידיו של המודיעין, זכתה גם לביקורת רבה, כולל בשנים הסמוכות לכתיבתה. לדוגמה בולטת ראו:

Kendall, Willmoore (1949). *The Function of Intelligence*. *World Politics*. 549. pp. 542-552.

⁵⁵ ניסיון להמחיש את תפקידי המודיעין האסטרטגי ביחס לעתיד ראו ב:

Miller, Bowman H. (2014). U.S Strategic Intelligence Forecasting and the Perils of Prediction. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 27 (4). pp. 687-701.

⁵⁶ פרס, שמעון (2004). יתרונותיו וחסרונותיו של המודיעין בעיני הקברניט. בתוך: *המודיעין והקברניט*. משרד הביטחון: הוצאה לאור. עמ' 96-103.

⁵⁷ גרנית מתאר (2006) בצורה מפורטת ומעמיקה את האופן בו התפתחה קהילת המודיעין האמריקנית, ואת השאיפה של מייסדיה לייצר למודיעין בסיס מדעי שמאפשר תחזיות לגבי העתיד.

⁵⁸ ראו לדוגמה:

Fingar, Thomas (2011). *Reducing Uncertainty: Intelligence Analysis and National Security*. Stanford, California: Stanford University Press.

ובהקשר זה יש לציין שכותב הספר שרת בעבר כראש המועצה למודיעין לאומי (NIC) בארה"ב.

⁵⁹ ברון, *המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של תמורות ושינויים*. עמ' 56.

⁶⁰ ברנע, אבנר (2018). *את זאת לא צפינו: ניתוח השוואתי של כשלונות מודיעיניים בתחום הלאומי ובתחום העסקי*. תל אביב: הוצאת רסלינג.

ובהפתעות אסטרטגיות – אחד התחומים הנחקרים ביותר במסגרת לימודי הביטחון והמודיעין⁶¹ – יוצר זיקה חזקה בין ההפתעה לבין הכישלון בהתרעה על התהוות של מהלך צבאי. מומחים בולטים אף טוענים, כי הכישלונות המודיעיניים מסוג זה הם בלתי נמנעים⁶², מסיבות שקשורות לממדים קוגניטיביים וארגוניים כאחד⁶³. אך כדאי לבחון את היסודות התפיסתיים של דיונים אלו, בעיקר בהקשר של המודיעין האסטרטגי.

לפי התפיסה המקובלת, הכישלון המודיעיני שמביא להפתעה משמעותו אי-זיהוי התפתחות של יכולות צבאיות "בצד השני", או אי-זיהוי של התפתחות כוונות להפעלת היכולות הצבאיות. ווסרמן (Wasserman), במחקר פורץ-דרך על הכישלונות המודיעיניים, טען כי בבסיס גישה זו עומדים אינדוקציוניזם (inductionism) וריאליזם נאיבי (naïve realism)⁶⁴. כלומר: הנחת היסוד היא שהידע המודיעיני נוצר באופן אינדוקטיבי, מהפרט אל הכלל ועל-בסיס ניסיון העבר, באמצעות תצפית בלתי-מוטה (אינדוקציוניזם); ושהוא מבוסס על עובדות אובייקטיביות, שניתנות לפרשנות אחת בלבד (ריאליזם נאיבי). בהקשר זה טוען גרניט⁶⁵ שברוב המקרים נשען המחקר בנושא ההפתעות על הנחת-יסוד אותה הוא מכנה "הפרדיגמה הריאליסטית" – ולפיה נתפס המודיעין (והמדע) כמשקף של המציאות או כמייצג אותה. גרניט תוקף תפיסה זו⁶⁶, ומערער על הבכורה שניתנת לתפקידי ההתרעה האסטרטגית ולמניעת ההפתעות.

עם זאת, התרעה אין משמעותה רק מניעת הפתעות מהסוג "המסורתי" של התהוות מתקפת פתע צבאית – כדוגמת מלחמת יום הכיפורים (1973)⁶⁷. ההפתעות בהן עוסק המודיעין האסטרטגי בימים אלו קשורות יותר להתהוות של סיטואציות אסטרטגיות חדשות, לא רק בהיבט הצבאי של מתקפת פתע ולא דווקא כתוצאה מהחלטה של מנהיג. לדוגמה: שינויים חברתיים-כלכליים, שינוי ביציבות משטרים, שינויים בתפיסות מדיניות, שינויים במערכי בריתות מדיניות וצבאיות, שינויים בתפיסות מערכתיות להפעלת הכוח, דיפוזיות של טכנולוגיה וידע בין אזורים וגורמים שונים, ועוד. וניתן גם לחשוב על כישלונות בהתרעה על תפניות נכונות של האויבים לחתום על הסכמי שלום, כפי שקרה במקרה של מצרים (וישראל) לאחר מלחמת יום הכיפורים⁶⁸. וכבר היו שטענו

⁶¹ לכמה דוגמאות – שלא יכולות, כמובן, לייצג את המגוון העצום בנושא, וודאי שלא את הספרות המקיפה העוסקת בהפתעות "הגדולות" (פרל הארבור, מבצע ברברוסה, קריסת ברה"מ, וכו') – ראו: Wirtz, James J. (2013). Indications and Warning in an Age of Uncertainty. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (3). pp. 550-562.

Bar Joseph, Uri & McDermott, Rose (2017). *Intelligence Success and Failure: The Human Factor*. New York: Oxford University Press.

Ben Zvi, Abraham (1976). Hindsight and Foresight: A Conceptual Framework for the Analysis of Surprise Attacks. *World Politics*. 28 (3). pp. 381-395.

Betts, Richard K. (1978). Analysis, War and Decision: Why Intelligence Failures Are Inevitable. *World Politics*. 31 (1). pp. 61-89.

Chan, Steve (1979). The Intelligence of Stupidity: Understanding Failures in Strategic Warning. *The American Political Science Review*. 73 (1). pp. 171-180.

Wasserman, Benno (1960). The Failure of Intelligence Prediction. *Political Studies*. VIII (2). pp. 156-169.⁶⁴

⁶⁵ גרניט, התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי.

⁶⁶ פילוסוף פרגמטיסט (וכזכור, המאמר עוסק בין-השאר בפילוסופיה הפרגמטיסטית) מוביל בעשורים האחרונים, ריצ'ארד רורטי (Rorty), ביצע מהלך דומה כאשר תקף את התפיסה ולפיה הפילוסופיה והניסיון לחפש אחר האמת אמורים במידה רבה להוות "מראה של המציאות":

Rorty, Richard (1980). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Shlaim, Avi (1976). Failures in National Intelligence Estimates: The Case of the Yom Kippur War. *World Politics*. 28 (3). pp. 348-380.⁶⁷

⁶⁸ סטיוו-קרביס, שגית (2018). התמודדות המודיעין הישראלי עם פניית סאדאת לדרך השלום בשנים 1970-1977: ממקרה בוחן להלכה למעשה. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין. <https://bit.ly/2ScneSs>

– גם אם בהקשר למודיעין החברתי-תרבותי (SCA – Socio Cultural Analysis) בלבד ולא באופן כללי – כי המודיעין נדרש להיות "Left of Bang", כלומר: לזהות בזמן רלוונטי שינויים ב"זרמי העומק" החברתיים.⁶⁹

גם בטס (Betts), למרות שעסק במחקריו המקיפים לגבי מודיעין ואסטרטגיה בהתרעה האסטרטגית במובן המסורתי הקשור להתהוות של מהלך צבאי התקפי, התייחס למושג "הפתעה דוקטרינרית" (doctrinal surprise) – וטען שיש לאתר שינויים מתהווים בתפיסות ובדוקטרינות הצבאיות של היריבים, כדי לספק התרעה בזמן רלוונטי⁷⁰. במשתמע: אין מדובר בהתרעה על "הצטברות" של יכולות צבאיות, אלא בהתרעה על שינוי בתפיסות. סוגיית השינויים המתהווים וזיהוי תפניות בתחילת התהוותן מדגישה, לפיכך, את המימד הייחודי של הזמן הקשור למודיעין האסטרטגי. הדבר עולה בקנה אחד, לדוגמה, עם הגישה שממליצה למודיעין האסטרטגי ללמוד מתחום המחקר של ההתפתחויות הפוליטיות (Political Development)⁷¹ – תחום שמנסה להבין שינויים במערכות פוליטיות⁷². תחום נוסף שעשוי להיות רלוונטי לזיהוי תפניות בשלב מוקדם קרוי "סריקת האופק" (Horizon Scanning) – שלפחות כיום אינו מהווה חלק אינהרנטי מהפרקטיקה ומהתיאוריה המודיעיניות⁷³.

⁶⁹ Flynn, Michael T., Sisco, James & Ellis, David C. (2012). "Left of Bang": The Value of Sociocultural Analysis in Today's Environment. *Prism*. 3 (4). Washington DC: National Defense University. pp. 13-21. <https://bit.ly/2IwF3MS>.

⁷⁰ Betts, Richard K. (1980-1981). Surprise Despite Warning: Why Sudden Attacks Succeed. *Political Science Quarterly*. 95 (4). pp. 551-572.

⁷¹ Murray-Landon, Michael (2017). Putting a Little More "Time" into Strategic Intelligence Analysis. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 30 (4). pp. 785-809.

⁷² תחום זה השייך למדעי המדינה, Political Studies, שהם חלק ממדעי החברה. לכן, התומכים בגישה זו רואים במודיעין, באופן טבעי, דיסציפלינה הקשורה בעבודות למדעי החברה. בהמשך המאמר, כזכור, כוונתנו לדון בסוגיית אופיו המדעי של המודיעין האסטרטגי.

⁷³ אלון, נועם (2018). מחקר עומק מס' 4: סריקת האופק (Horizon Scanning): תהליך מסייע בקבלת החלטות ברמה הלאומית. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין.

מסגרות תפיסתיות – אחת התפוקות המרכזיות של המודיעין האסטרטגי

את המונח "מסגרות תפיסתיות" בהקשר המודיעיני ניתן לדמות לתפיסתו של הפילוסוף עמנואל קאנט (Kant) ביחס ל"מושגים א-פריוריים של ההכרה" – במובן מסוים, אלו "המשקפיים" דרכם אנחנו רואים את המציאות, שלפי קאנט לא נגישה לנו כשלעצמה אלא רק דרך "מושגי ההכרה" שלנו⁷⁴. זאת, למרות שקאנט טען שמושגי החלל והזמן נכפים על האדם, בעוד שהמסגרות התפיסתיות הן יצירות אוטונומיות אנושיות. כך או כך, "מסגרת תפיסתית" או "מסגרת תיאורטית" היא גם מושג בסיסי במחקר האקדמי – שמבטא את התיאוריות שבאמצעותן מנסה החוקר לבחון ולהסביר ממצאים אמפיריים, ולבנות תיאוריה חדשה או לאמת/להפריך תיאוריה קיימת⁷⁵. במובן מסוים יש גם דמיון בין המסגרת התפיסתית לבין המושג הידוע "קונספציה" – שהוטבע ע"י וועדת אגרנט אחרי מלחמת יום הכיפורים בשנת 1973⁷⁶ – ושמסמל גם הוא תפיסה מסויימת לגבי הסביבה שלאורה בוחן איש המודיעין (ולכן גם הקברניט) את המידע המתקבל. המושג גם מתקשר לתפיסה המערכתית, המציעה דרך שיטתית לפיתוח מסגרת תפיסתית בהקשר של המערכת שהיא נשוא המחקר, באמצעות ניתוח מובנה שלה.

במחקר המודיעיני, המסגרת התפיסתית משקפת בעיקר את צורת ההסתכלות על המציאות ועל התופעות, ואת האופן בו אנו בוחרים לנתח ולחקור תופעות אלו. אין היא משקפת בהכרח את המציאות באופן אובייקטיבי או את החוקיות הקיימת במציאות, ולכן השימוש בה מבטא גישה קונסטרואקטיביסטית ולא פוזיטיביסטית. מעבר לכך, עצם השימוש במסגרת התפיסתית מערער על ההנחה ולפיה ברובד האסטרטגי – בשונה, אולי, מהרובד הטקטי – קיימת מציאות אובייקטיבית. המסגרת התפיסתית, לפיכך, מהווה מעין "סיפור-על" שלא רק מייצר הסתכלות שלמה על נושא המחקר, אלא גם מאפשר להבין ולהסביר בצורה טובה יותר את התופעות הקונקרטיות בתוכו.

אך מהי המשמעות של "הבנה" ו"הסבר", שהם גם טובים או אמיתיים⁷⁷? כאן ניתן להיעזר בתפיסה הפילוסופית הפרגמטיסטית – שלגביה נרחיב בהמשך המאמר: "פירושו של מושג האמת... אינה אלא שמחשבות (שהן עצמן רכיב של הניסיון שלנו) נעשות אמיתיות רק במידה שהן מסייעות לנו לעמוד ביחס שמניח את הדעת עם רכיבים אחרים בניסיון שלנו, לסכם אותם בתמציתיות ולהתמודד איתם באמצעות קיצורי דרך מושגיים, וזאת במקום לעקוב אחר אותו רצף אינסופי של תופעות פרטיות"⁷⁸. בהקשר הקונקרטי של המודיעין – המסגרת התפיסתית לא אמורה רק להמשיג את המציאות ולייצר תהליך של חקירה/למידה ועיצוב ברמה האסטרטגית,

⁷⁴ קאנט התייחס בהקשר זה לחלל ולזמן – שרק דרכם יכולה ההכרה לתפוס את התופעות "בעולם החיצוני". ברור שאין כוונתי לטעון שהחוקר המודיעיני יכול לראות את המציאות רק דרך המסגרת התפיסתית, אך הדימוי של "משקפיים" נראה לי רלוונטי במיוחד. לתיאור גישתו של קאנט ראו: קאנט, עמנואל (תשנ"ח, 1998). *הקדמות לכל מטאפיזיקה בעתיד שתוכל להופיע כמדע*. ירושלים: הוצאת מאגנס.

⁷⁵ ראו לדוגמה את הניסיון להבחין – בהקשר האקדמי – בין סקירת ספרות, מסגרת תפיסתית, ומסגרת תיאורטית: Rocco, Tonette S. & Plakhotnik, Maria S. (2009). Literature Reviews, Conceptual Frameworks, and Theoretical Frameworks: Terms, Functions, and Distinctions. *Human Resources Development Review*. 8 (1). pp. 120-130. Kahana, Ephraim (2002). Early warning versus concept: the case of the Yom Kippur War 1973. *Intelligence and National Security*. 17 (2). pp. 81-104.

⁷⁷ ייתכן שכאן נדרש לפתח דיון פילוסופי נוסף בשאלה מהי "הבנה" בהקשר המודיעיני, שהרי נראה שאיש המודיעין נדרש "להבין" תופעה בשונה מהחוקר באקדמיה, מהמדען או מהאמן. אך נושא זה חורג מהיקפו של המאמר הנוכחי.

⁷⁸ גיימס, פרנטיזם. עמ' 72.

אלא היא אמורה לאפשר ניתוח סדור ומובן של יותר של המציאות האסטרטגית. לניר ניסח זאת היטב: 'השאלה לגבי התיאוריה הבסיסית איננה אם היא 'נכונה' או 'שקרית' בנקודת זמן מסוימת, אלא אם תכנית המחקר המבוססת עליה היא מתקדמת או פורייה – במובן זה שהיא מובילה לניבויים חדשים...'⁷⁹.

התפקיד של המסגרת התפיסתית, לפיכך, הוא כפול או משולב. זו אמנם יצירה של מערכת מושגית המאפשרת הבנה של המציאות האסטרטגית, אך התפקוד שלה נעוץ גם בגילוי של אותה מציאות באמצעות ההמשגה. אין מדובר בגילוי במובן של חשיפת סוד, אלא במובן של יצירת התנאים לפיתרון תעלומה או חידה. אמנם, הבסיס האונטולוגי של המציאות האסטרטגית אינו זהה לזה של המציאות הטקטי – שהרי ברור שהתרבות האסטרטגית של היריב או זרמי העומק הכלכליים והחברתיים, לדוגמה, אינם קיימים במציאות כפי שקיים אמל"ח באמצעותו מבצע האויב ירי. אך מאמר זה טוען כי לתופעות אלו יש קיום שנדרש לגלות אותו. אמנם, לא ניתן לגלות את המציאות העתידית כי היא עדיין לא קיימת, בניגוד למציאות הטקטית בהווה. אך מדובר בהתפתחות שהמודיעין האסטרטגי נדרש לייצר כלים לצורך זיהוי והבנת ההתפתחות שלה. יש לראות במסגרות התפיסתיות, לפיכך, כלי מרכזי לפיתרון בעיות קונקרטיות. בהקשר זה חשוב להזכיר שגם התפיסה הפילוסופית הפרגמטיסטית שאותה אנו מקשרים במאמר זה לסוגיית המסגרות התפיסתיות מתמקדת פעמים רבות בפיתרון בעיות (problem solving) מעשיות – ולכן, לדוגמה, היא נתפסת ככלי יעיל גם בעולם הניהול העסקי⁸⁰.

המודיעין האסטרטגי בישראל – דוגמאות לשאלות מחקר ולמסגרות תפיסתיות מרכזיות

לצורך המחשה קונקרטית של הסוגיות התיאורטיות שתוארו קודם לכן, אנתח כעת כמה סוגיות שיכולות להיות אופייניות למחקר האסטרטגי בישראל⁸¹: מה תהיה השפעת הוויכוחים ברחוב ובמשטר באיראן ביחס לאופי המהפכה האסלאמית – לאחר יציאת ארה"ב מהסכם הגרעין (JCPOA) בתחילת שנת 2018, ועל-רקע הצורך של המשטר האיראני להקצות משאבים להתבססות של משמרות המהפכה ושלוחיהם (proxies) בסוריה/בעיראק/בתימן? עד כמה יכולות המדינות הסוניות במזה"ת, בין-השאר באמצעות "ברית נאט"ו הערבית" (MESA) אותה מנסה ארה"ב להקים, להתמודד בצורה מוצלחת עם ההשפעה האיראנית? כיצד צפוי חזבאללה להגיב, אם בכלל, במידה שישראל תבצע תקיפה קינטית בלבנון נגד פרויקט האמל"ח המדויק שלו? כיצד צפוי להתעצב המרחב העיראקי, הן לאור המהלכים האמריקניים והן לאור הניסיונות האיראניים? כיצד יבואו לידי ביטוי התרחישים השונים לאחר עזיבתו של אבו-מאזן את הזירה הפלסטינית? עד כמה יהיה מוכן הנשיא התורכי להסתכן, להתרחק מארה"ב ומנאט"ו, ולפתח את קשריו עם רוסיה ואיראן? מה יכולה להיות ההשפעה של הנסיגה האמריקנית מסוריה על ההתבססות האיראנית והרוסית במרחב הסורי? ועוד.

רוב שאלות המחקר שהזכרתי עוסקות בהתרחשויות אפשריות בעתיד. מכיוון שלא קיים מידע לגבי העתיד אותו ניתן לבחון באופן אמפירי, ומכיוון שלאור זאת לא קיימת וודאות לגבי העתיד – ברור שערכו של המידע ביצירת התיאוריות וההסברים, שהם התוצר של המחקר האסטרטגי, אינו גבוה. ברור שקשה להסיק מנסיון העבר לגבי השאלה העוסקת בתגובה של חזבאללה לתקיפה ישראלית בלבנון או ביכולת של המדינות הסוניות

⁷⁹ לניר, *ההפתעה הבסיסית – מודיעין במשבר*. עמ' 174-175.

⁸⁰ Ansell, Chris & Boin, Arjen (2017). Taming Deep Uncertainty: The Potential of Pragmatist Principles for Understanding and Improving Strategic Crisis Management. *Administration & Society*. pp. 1-34.

⁸¹ לא לחינם מנוסחות סוגיות אלה כשאלות מחקר. להבנתי, כפי שאמחיש בהמשך, המחקר האסטרטגי לא אמור ולא יכול לספק "תשובות" בדומה לאלו אותן מספק המחקר הטקטי. חשיבותו טמונה במידה רבה בניסוח ובהמשגה של השאלות.

להתמודד עם ההשפעה האיראנית. התרחשות אסטרטגית שכזו לא אירעה בעבר (ולכן גם לא נחקרה), ההקשר האסטרטגי הוא תמיד ייחודי וחד-פעמי, ולכן קשה ניתן ללמוד מהעבר לגבי העתיד. עם זאת, המידע אינו בלתי רלוונטי לחלוטין – שהרי לצורך גיבוש הידע הנוגע להשפעות המאבקים הפנימיים באיראן או לתרחישי "ההסתלקות" של אבו מאזן יש צורך בהיכרות עם האיראנים ועם הזירה הפלסטינית. ידע שכזה ניתן לכנות "היכרות עמוקה" של איש המודיעין עם הסביבה – והוא מהווה במידה רבה את הבסיס לתוצר של המחקר האסטרטגי. לכן, ברור שבדרך כלל שאלות המחקר של המודיעין האסטרטגי כפי שנוסחו לעיל מהוות, רובן ככולן, תעלומות או חידות⁸² – וככלל, לא מדובר בסודות אותם צריך המודיעין לחשוף.

כדי להעריך כיצד ישפיעו המאבקים הפנימיים באיראן על התבססותה במזה"ת יש צורך לא רק להבין לעומק את ההתפתחויות באיראן עצמה – אלא גם לבחון כיצד ישפיעו אלו על המדיניות הרוסית, האמריקנית, האירופאית, וכו'. ולא ניתן להסתפק במחקר שעוסק גם ברובד המדיני-כלכלי-פוליטי – שהרי בסופו של דבר, השפעתה של איראן באה לידי ביטוי גם בהיבטים צבאיים ואופרטיביים-טקטיים. כל אלו, בעיניי, דורשים – בנוסף לבקיאות המקצועית – חשיבה שהיא בעיקרה אמנותית, מבוססת על דמיון ויצירתיות, ומדגישה את ההולזים ואת הסינתזה גם על חשבון האנליזה. זאת, לא פחות מאשר חשיבה שיטתית, שקשורה למידע ומתבססת על ממצאים אמפיריים.

כדי להבין את ההתבססות האיראנית במזה"ת יש צורך, ראשית כל, להבין את הנושאים שלגביהם ניטש המאבק באיראן. לצורך כך יש לנתח לעומק את המחלוקות בין השמרנים, המנהיג העליון ואנשי משה"מ וכוח קדס; לבין המתונים, הנשיא רוחאני ושר החוץ ט'ריף. העמדות הבסיסיות שלהם, גם אם כמובן לא בהקשר קונקרטי, ניתנות להבנת גילוי והן קיימות במציאות – גם אם הן מופשטות לחלוטין ולא חומריות. וכדי להבין עד כמה יכולה איראן להתבסס במזה"ת יש צורך להבין בין-השאר את העוצמה הצבאית (סד"כ לוחמים, אמל"ח, יכולות לוגיסטיות) של משה"מ, את הזיקות בין משה"מ ל-proxies השונים שהוא מפעיל, וכו'.

בנוסף, המחקר האסטרטגי צריך לזהות מספר תפניות בעיתוי הרלוונטי: האם ומדוע המדינות הסוניות הפרגמטיות מתחילות, בעיקר תוך התבססות על סיוע אמריקני, לפתח כלים יעילים להתמודדות עם ההשפעה האיראנית; האם חל שינוי בסיטואציה האסטרטגית בלבנון (ובאיראן) שיכול להביא לשינוי בתהליכי קבלת ההחלטות של חזבאללה; האם כוחו של המחנה השמרני באיראן מצליח להתחזק על-רקע הכישלון של הנשיא רוחאני והקריסה של הכלכלה האיראנית; האם חמאס משנה את מדיניותה ומחליטה ליטול סיכונים מול ישראל באמצעות שליחת אזרחים לגדר; האם אבו-מאזן משנה את תפיסתו ביחס לשלטון חמאס ברצועת עזה ומוכן לצמצם את הפגיעה בחמאס באמצעות שלילית המשכורות; האם האיראנים משנים את תפיסתם לגבי התבססותם בסוריה לאור הפעילות המגוונת שמבוצעת נגדם; האם תורכיה מתחילה במהלך של התרחקות מארה"ב ומנאט"ו ומחזקת את יחסיה עם רוסיה; ועוד.

דוגמה ראשונה למסגרת תפיסתית בה עשויה ישראל לעסוק בהקשר האסטרטגי היא המושג "המחנה הסוני" – שמייצג את הקבוצה אליה שייכות המדינות הסוניות במזה"ת, המכונות גם לעיתים "פרגמטיות" או "מתונות": מצרים, ירדן, סעודיה, מאע"מ; ובמידה מסויימת גם עומאן, כוויית ומרוקו. לקבוצה זו לא משוייכות

⁸² ברון, המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של תמורות ושינויים. עמ' 59.

המדינות הסוניות המזוהות עם זרם האחים המוסלמים – תורכיה וקטר; וכמובן שלא המדינות השיעיות או אלו שיש בהן השפעה של הציר השיעי: לבנון, סוריה, עיראק, איראן, ותימן.

לאחרונה אף נידונה השאלה האם קיים מחנה סוני מתון⁸³ – ולדעתי, עצם השאלה מחמיץ את תפקידה ומהותה של המסגרת התפיסתית. ברור שקיים מכה משותף בין המדינות שהוזכרו לעיל – הן סוניות, מתנגדות להשפעה האיראנית והשיעית, זוכות לתמיכה של ארה"ב ושל העולם המערבי אך מקיימות מערכת יחסים ענפה גם עם רוסיה וסין, מגלות גישה מתונה באופן יחסי בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני, מתנגדות להשפעת האחים המוסלמים ולמדינות המזוהות עם זרם זה (תורכיה ובעיקר קטר), ועוד. ברור שיש גם שונות גדולה ביניהן – חלקן מלוכניות (סעודיה, ירדן) וחלקן מיישמות (לפחות באופן מוצהר) משטר דמוקרטי ופרלמנטרי, חלקן מגלות גישה פרגמטית ביחס לאסלאם (מצרים, ירדן) וחלקן קרובות לזרם קיצוני באסלאם המכונה ווהאביה (סעודיה), ועוד. וברור שיש בתקופה הנוכחית פוטנציאל לשת"פ בין ישראל לבין חלק ממדינות אלו – בעיקר על-רקע האינטרס המשותף להחלשת איראן⁸⁴.

אך בעיניי, כאשר אנו ניגשים לבחון את מהותו של המושג "המחנה הסוני המתון" – השאלה היא לא האם קיים או לא קיים מחנה סוני, שהרי אז ניגרר לרדוקציה אינסופית של המושגים המרכיבים מושג זה (מחנה באיזה מובן, האם סוני רק במובן של לא-שיעי, מתון ביחס לאילו סוגיות, וכו'). בעיניי, המושג "מחנה" מבטא בעיקר המשגה מחקרית-סוציולוגית, והדמיון בין המדינות הסוניות השונות – שמביא בין-השאר לשיתופי פעולה בתחום המדיני, הכלכלי, החברתי, והצבאי – לא הוגדר על-ידן בעצמן כהשתייכות למחנה. המחנה לא קיים במציאות באותו אופן שקיימות במציאות רקטות של חזבאללה או מתקני גרעין באיראן; הבסיס האונטולוגי של המושג "המחנה הסוני" שונה לחלוטין.

לכן, השאלה האם קיים מחנה סוני תלויה בעיקר בשאלה מהי כוונתנו כאשר אנו משתמשים במושג זה. מדיון אונטולוגי אנו עוברים לדיון בשפה ובמשמעות. מעבר לכך, המידע האמפירי לא יכול בהכרח לסייע במענה לשאלה בדבר קיומו של המחנה הסוני. גם אם נצליח לזהות שיתופי-פעולה בין מאע"מ ומצרים – לדוגמה, בנושא רצועת עזה; וגם אם נבין לעומק את האינטרס המשותף של סעודיה, מאע"מ ומצרים במשבר שנוצר מול קטר; וגם אם נזהה את הפעולות שסעודיה ומצרים מוכנות לנקוט כדי לצמצם את השפעת האחים המוסלמים; עדיין לא יהיה בכך בכדי לאמת או להפריך את התזה בדבר קיומו של המחנה הסוני. סביר שנגיע שוב לשאלות של המשגה ושפה. גם שאלות דומות, כגון האם המחנה התחזק או האם המחנה מלוכד יותר מבעבר, הן כאלו שבעיניי לא ניתן לספק עליהן מענה באמצעות ממצאים אמפיריים, ולכן במובן מסויים הן חסרות משמעות. מהו, אם כן, התפקיד של המסגרת התפיסתית אודות המחנה הסוני המתון? לטענתי, יותר חשוב לשאול כיצד מסייעת ההמשגה אודות המחנה הסוני, מאשר לבחון האם המחנה הסוני אכן קיים במציאות.

דוגמה שנייה למסגרת תפיסתית היא המושג "התחרויות האסטרטגיות במזרח התיכון". במושג זה נעשה שימוש בין-השאר כדי לתאר את השינויים העמוקים שעובר בשנים האחרונות המזה"ת – שינויים שישאל לא

⁸³ קרסנה, יהושע (2018). המחנה הסוני המתון: יש דבר כזה? ירושלים: מכון ירושלים למחקרים אסטרטגיים. <https://bit.ly/2T5tLCY>

⁸⁴ יעלון, משה & פרידמן, ליהיא (2018). הזדמנות היסטורית – ישראל והמחנה הסוני הפרגמטי. עדכן אסטרטגי. 21 (2). תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://bit.ly/2TWb6ad>

בהכרח לוקחת בהם חלק, אך ללא ספק מושפעת מהם⁸⁵. ניתן למצוא ביטוי מובהק למושג זה במונח "Great Power Competition" המופיע במסמכי אסטרטגיית הביטחון הלאומי⁸⁶ (National Security Strategy) ואסטרטגיית ההגנה הלאומית⁸⁷ (National Defense Strategy) של ארה"ב, שפורסמו בסוף שנת 2017 ובתחילת שנת 2018 (בהתאמה). בהקשר האמריקני, מושג זה – שמקורו במידה רבה בתקופת המלחמה הקרה⁸⁸ – מסביר במידה רבה את הצורך האמריקאי להתמודד בתקופה הנוכחית בעיקר עם סין ורוסיה (בסדר העדיפות הזה), עם משטרים סוררים (rogue regimes) כדוגמת צפון-קוריאה ואיראן, ועם הטרור והפשע הבינלאומיים.

בהקשר הישראלי והמזרח-תיכוני, המושג "תחרויות אסטרטגיות" מבטא את המאבקים בין איראן, המדינות הסוניות, ארה"ב, רוסיה, ובמידה מסוימת גם ישראל – על השפעה, ועל בלימת ההשפעה של המתחרים האחרים. בסוריה, לדוגמה – ישראל מנסה למנוע את ההתבססות וההשפעה האיראנית⁸⁹, הכוחות האמריקניים אמנם נמצאים במדינה בעיקר כדי להילחם בדאעש אך בפועל נראה שיש להם תפקיד גם בהרתעת האיראנים והרוסים⁹⁰, הרוסים מנסים להעמיק את השפעתם על המערכת האזרחית-כלכלית-פוליטית ועל המערכת הצבאית הסורית, תורכיה מנסה לבסס מרחבי השפעה משלה בגבולה הדרומי עם סוריה, ועוד. בהסתכלות רחבה יותר – יש המתארים את המאמץ הרוסי להשפיע על סוריה ולמסד נוכחות צבאית במדינה כחלק ממאבק השפעה גלובלי מול ארה"ב, שבא לידי ביטוי גם באינטראקציה הרוסית מול מדינות מזרח אירופה, איראן, סין, וסעודיה (בכל מקרה משיקולים אחרים). גם בהקשר של רצועת עזה ניתן להצביע על מאמצים של גורמים שונים לייצר השפעה, ועל תחרות אסטרטגית ביניהם: הרשות ואבו מאזן, מצרים, מאע"מ, תורכיה, קטר, ואיראן.

אך גם מסגרת תפיסתית זו היא יותר המשגה שמוטלת על-ידי החוקרים על המציאות, מאשר תיאור המציאות כפי שהיא. הניסיון לבחון שאלות כגון האם התחזקו התחרויות או איזו מדינה שיפרה את מצבה בתחרויות האסטרטגיות באמצעות מידע אמפירי הוא בעייתי. ראשית – מדובר אמנם ב"סיפור על" הנוגע לאופיין של ההתרחשויות במזה"ת, מעין over-arching story, אך ברור שההכללה (האינדוקטיבית) חוטאת לפרטים שעליהם היא מתבססת. אין דין תחרויות ההשפעה ברצועת עזה כדין תחרויות ההשפעה בסוריה, אין דין תחרויות ההשפעה בעיראק כדין המאבק הגלובאלי בין ארה"ב לרוסיה ולסין, וכו'. ההכללה אמנם מאפשרת להגיע לתיאוריה, אך לא ניתן לבחון את תקפותה באופן דדוקטיבי ואמפירי, ובהקשרים קונקרטיים.

מעבר לכך, השאלות המודיעיניות החשובות אינן האם מתקיימת תחרות, אלא מי מנצח בתחרות, ומה ניתן ללמוד מהתחרויות האסטרטגיות. להבנת, ערכו של המידע בהקשרים אלו אינו גבוה. כיצד נשפוט האם התחרות בין סעודיה לאיראן על השפעה בלבנון התעצמה? כיצד נשפוט האם הרוסים מנצחים את האיראנים

⁸⁵ ספיר, יונתן (2018). ישראל במזרח תיכון חדש: אימים והזדמנויות. ירושלים: מכון ירושלים למחקרים אסטרטגיים. <https://bit.ly/2Im9CEA>.

⁸⁶ *National Security Strategy of the United States of America*. (December 2017). <https://bit.ly/2CzLLd7>.

⁸⁷ *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America*. (2018). <https://bit.ly/2CbX9QM>.

⁸⁸ המושגים "תחרויות אסטרטגיות" ו"אסטרטגיה תחרותית" מהווים חלק מתחום אסטרטגי שלם, שלא זה המקום להרחיב אודותיו. למושגים אלו יש ביטויים מובהקים בעולם העסקי, ובמידה רבה זהו המקור ליישום הביטחוני שלהם. על כמה זיקות בין אסטרטגיה ביטחונית לבין אסטרטגיה עסקית ראו את מאמרו של כותב שורות אלו:

אלי"מ א' (2018). מה יכולה האסטרטגיה הביטחונית ללמוד מהאסטרטגיה העסקית? *מערכות*, 480-481 (נובמבר). <https://bit.ly/2V2CKIS>.

⁸⁹ עמידור, יעקב (2018). ההתנהלות האיראנית במזרח התיכון והגיון הפעולה של ישראל לבלימתה בסוריה. ירושלים: מכון ירושלים למחקרים אסטרטגיים. <https://bit.ly/2tqa4Yg>.

⁹⁰ Karam, Joyce (2018). General Votel visits At Tanf base in Syria. *The National*. <https://bit.ly/2Gzfrgb>.

בתחרות על השיקום הכלכלי של סוריה? כיצד נכריע האם ההשפעה של מצרים ברצועת עזה מתחזקת על חשבון ההשפעה של קטר? אין בכוונתי לטעון שאין למידע כל ערך. נהפוך הוא. שהרי ברור שניתן וצריך להעריך את עוצמת ההשפעה של איראן על תהליכי בניין הכוח של חמאס ברצועת עזה, או את מידת ההצלחה של הסעודים בצמצום ההשפעה של איראן וחזבאללה בלבנון באמצעות הפעלת לחצים על ראש הממשלה חירי (בן חסותם של הסעודים). וברור שחשוב לנתח עד כמה מהווה ניגוד האינטרסים בין רוסיה לאיראן מגבלה, אם בכלל, על ההתבססות האיראנית בסוריה. אך השאלות שצינתי לעיל – כדוגמת מי מנצח ומי ינצח בתחרות האסטרטגית – הן בעיקרן תעלומות. ותעלומות, כזכור, לא נפתרות רק באמצעות מידע קונקרטי ואמפירי.

המבחן המרכזי של המסגרת התפיסתית, לפיכך, הוא: האם היא מאפשרת להמשיג את המציאות כדי להבין אותה באופן שלם יותר, כך שנוצר הפוטנציאל ליצירת אסטרטגיה שמביאה לשינוי במציאות? אין טעם ואין צורך לחפש הגדרות ברורות למונחים המופיעים במסגרת התפיסתית. אין טעם לחפש כלליות או המשכיות בתיאוריה שמבטאת המסגרת התפיסתית, שהרי – כמו אסטרטגיה – היא מתאימה ורלוונטית בהקשר קונקרטי וחד-פעמי, ואינה אוניברסאלית. כדי להבין אותה לעומק, צריך – כפי שהמליץ ויטגנשטיין בהקשר הפילוסופי הרחב יותר, סוגייה אותה אתאר בפירוט בהמשך המאמר – "להסתכל מקרוב בפרטים", ולהבין את ההקשר הקונקרטי שבו נעשה בה שימוש. נראה שיש מקום גם לקחת מוויטגנשטיין את העוצמה והתועלת בעמימות, כאשר אנו עוסקים במודיעין האסטרטגי. כיאה לתחום שהוא אמנותי לא פחות ממדעי, החשיבות של דיוק ביישומו היא מוגבלת. כבר היו שטענו שיש להחיל את הגישה של ויטגנשטיין על המושג "מודיעין" באופן כללי, ובמקום לחפש לו הגדרות – יש לעסוק בדרכים השונים בהן הוא מיושם בפועל⁹¹.

הערך והיישום הפרקטיים של המסגרות התפיסתיות

המסגרת התפיסתית המתארת את התחרויות האסטרטגיות במזה"ת מאפשרת לבחון את האופן בו ישראל משתמש בגישת המניעה וההשפעה כפי שתוארה במסמכי אסטרטגיית צה"ל⁹², וכיצד הוא נעזר בבעלי בריתו (בעיקר האמריקנים) כדי להתמודד עם ההשפעה האיראנית (אך גם הרוסית). שאלה זו מקבלת משנה תוקף, דווקא מכיוון שהאמריקנים בעצמם ממשיגים את ההתנהלות שלהם מול סין ורוסיה – ולא דווקא מול האיראנים – כתחרות אסטרטגית, או כתחרות בין מעצמות (great power competition). המסגרת התפיסתית הזו צריכה לגרום לצה"ל לשאול באילו כלים הוא משתמש באותה תחרות אסטרטגית (ניתן להיעזר לצורך כך בטרמינולוגיה האמריקנית המקובלת, Diplomatic, Information, Military, Economic : DIME), ואילו כלים הוא יכול להפעיל – באופן שיהיה תואם לתרבות האסטרטגית הישראלית⁹³. זאת, לאחר שהוא מחיל שאלות אלו גם על בעלי בריתו (האמריקנים), אויביו (האיראנים), ויריביו.

שימוש במסגרת התפיסתית הזו מאפשר להבין שלאיראנים ולרוסים יש כלי השפעה רלוונטיים ויעילים יותר בתחרויות האסטרטגיות מאשר למדינות הסוניות ובמידה חלקית גם מאשר לארה"ב. הראשונים משתמשים

Gaspard, Jules J. S. (2017). Intelligence without Essence: Rejecting the Classic Theory of Definition. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 30 (3). pp. 557-582.

⁹² צה"ל: לשכת הרמטכ"ל (2018). אסטרטגיית צה"ל. <https://bit.ly/2K6GZev>.

⁹³ המונח "תרבות אסטרטגית" מבטא מאפייני התנהגות בהקשר האסטרטגי. מדובר במונח מרכזי בלימודי האסטרטגיה, שלא זה המקום להרחיב לגביו. לדוגמה המבטאת את השפעת התרבות על מהפכות בעניינים צבאיים ראו: אדמסקי, דמיטרי (2012). *תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית: השפעת התרבות האסטרטגית על המהפכה בעניינים צבאיים ברוסיה, ארצות-הברית וישראל*. בן שמן: מודן הוצאה לאור בע"מ, צה"ל – הוצאת מערכות.

בין-השאר ב-proxies גם מפעילים כוח צבאי באופן ישיר; משתמשים בלוחמת מידע בעלת היבטים מגוונים; משתמשים בצורה מתוחכמת במשאבים כלכליים כדי לייצר השפעה, גם כעוצמה קשה לצורך הרתעה אך גם כעוצמה רכה לצורך יצירת הזדהות⁹⁴; מפעילים מאמצים דיפלומטיים מגוונים (נשיא רוסיה, כנראה, הוא אחד המנהיגים היחידים בעולם שיכול להיפגש עם ראש ממשלת ישראל ועם המנהיג העליון של איראן...), ועוד. אך האחרונים משתמשים בעיקר בכלים כלכליים שיעילותם מוגבלת, ובכלים דיפלומטיים שמצליחים לייצר הרתעה ולהפעיל עוצמה קשה אך גם זאת באופן מוגבל; שמפעילים כוחות צבאיים באופן ישיר בצורה מוגבלת יחסית ולא דווקא מול האיראנים; שמפעילים proxies אך גם זאת בצורה מוגבלת יחסית; ועוד. לכן – במידה שישאל רוצה לקדם את האינטרסים שלה במסגרת אותן תחרויות אסטרטגיות, כנראה שהיא צריכה לבחון לעומק את כלי ההשפעה שלה, וגם את סוגי השת"פ שלה עם ארה"ב. דיון שכזה מייצר מסגרת תפיסתית חדשה שניתן לדון בה – "כלי השפעה"; ניתן (ולדעתי אף מומלץ) לפתח לגביו דיון נפרד.

מעבר לכך, ניכר שהאמריקנים עוסקים גם הם בתחרויות אסטרטגיות – אך בעיקר כאלו ברמה המדינית מול סין ורוסיה, ולא דווקא כתחרות על השפעה במזה"ת מול איראן⁹⁵. ובעוד שישאל רואה את המב"מ ככלי מרכזי באסטרטגיית המניעה וההשפעה, כפי שצוין באסטרטגיית צה"ל⁹⁶; ההתייחסות האמריקנית למושג "Grey Zone Competition"⁹⁷ היא אולי דומה, אך לא זהה לתפיסה הישראלית ביחס למב"מ. לא במסגרת הרעיונית שלה, וגם לא בביטוי הפרקטי שלה.

כך גם לגבי המסגרת התפיסתית בדבר המחנה הסוני. היא יכולה לסייע לישראל לבחון את היכולת של המדינות הסוניות – על-רקע המשבר בין חלק מהן (בעיקר סעודיה, מאע"מ ומצרים) לבין קטר – לפעול באופן מלוכד נגד ההתבססות וההשפעה האיראנית ונגד המחנה השיעי (איראן, חזבאללה, המיליציות השיעיות, החות"ים בתימן, משטר אסד בסוריה באופן חלקי). היא מאפשרת גם לבחון את התרבות האסטרטגית של המדינות הסוניות, ועד כמה יעילים כלי ההשפעה שלהם – לפחות במקרה של סעודיה מדובר בעיקר בכלים כלכליים (ראו לדוגמה בלבנון), אך גם צבאיים (ראו לדוגמה את המערכה נגד החות"ים בתימן). היא יכולה גם לסייע לגבש את עמדתה של ישראל ביחס ל-MESA – הברית שמקימים האמריקנים במזה"ת, שמבוססת על המדינות הסוניות, ושנועדה בעיקר להתמודד עם הטרור הסלפי-ג'יהאדי ועם ההשפעה האיראנית⁹⁸. לכן, שימוש במסגרת התפיסתית יכול לאפשר "ליטוש" של המדיניות הישראלית מול המדינות הסוניות – באופן דיפרנציאלי

⁹⁴ לתיאור בסיסי של המושגים ראו:

Nye, Joseph (2008). *Get Smart: Combining Hard and Soft Power*. *Foreign Affairs*. July/August. <https://fam.ag/2pHopih>.

⁹⁵ דוגמה לכך ניתן למצוא בשני מחקרים שפורסמו לאחרונה, ושממחישים את היקף ועוצמת העיסוק של האמריקנים ביצירת הרתעה מול סין ורוסיה:

Mazaar, Michael J. et al. (2018). *What Deters and Why: Exploring Requirements for Effective Deterrence of Interstate Aggression*. Washington DC: RAND Corporation. <https://bit.ly/2A7AmkY>.

Hicks, Kathleen H., Schaus, John & Matlaga, Michael (2018). *Zone Defense: Countering Competition in the Space between War and Peace*. Washington DC: CSIC. <https://bit.ly/2Scttpm>.

⁹⁶ לשכת הרמטכ"ל, אסטרטגיית צה"ל.

⁹⁷ ביטוי מעניין ל-grey zone כמרחב בין שלום למלחמה המחייב לוחמה מסוגים מיוחדים, בין-השאר כאלו שבאחריות הכוחות המיוחדים, ניתן למצוא במאמר של הגנרל ווטל (Votel), בעת כתיבת המאמר הנוכחי מפקד פיקוד המרכז האמריקני (CENTCOM), ובתפקיד מפקד פיקוד הכוחות המיוחדים (SOCOM) כאשר כתב את המאמר הבא:

Votel, Joseph L. et al. (2016). *Unconventional Warfare in the Grey Zone*. *Joint Forces Quarterly*. 1st Quarter. <https://bit.ly/2SXWhqk>.

McElroy, Damien (2018). *Mesa: A Historic Moment Very Much in the Making*. *The National*. <https://bit.ly/2y3Lq1k>.

אך גם כקבוצה, באופן ישיר אך גם באמצעות ארה"ב, ובאופן כולל אך גם ביחס לסוגיות קונקרטיות (בעיקר הפלסטינית, האיראנית, ואולי גם סוגיית הטרור הסלפי-ג'האדי).

שימוש במושג "המחנה הסוני" יכול גם להמחיש את החולשה היחסית של המדינות הסוניות בהשפעה על תהליכי העומק במזה"ת הקשורים לאיראן, וניתן להתווכח על השפעתן ביחס לסוגייה הפלסטינית. כל זאת, כמובן, מהזווית הישראלית – ולא באופן אובייקטיבי. מעניין לראות, בהקשר זה, כי ביחס לאיראן ולגורמים הנתמכים על-ידה – נוטה ישראל להשתמש במושג "הציר השיעי"; אך רק לעיתים רחוקות נעשה שימוש במושג "הציר הסוני"⁹⁹. במידה שיש סיבה לשימוש במושג "מחנה" ולא "ציר", ולדעתי יש סיבה אמיתית לכך, ייתכן שהדבר נובע מחוסר הקוהרנטיות של הסונים, ביחס ללכידות היחסית (גם אם לא המלאה) של הגורמים השיעים. מספיק לראות את המשבר בין סעודיה, מאע"מ ומצרים לבין קטר שפרץ בשנת 2017 – שבסופו של דבר, כנראה, לא הביא לשינוי דרכיה של קטר, ובמידה מסוימת אף חיזק את קשריה עם איראן ועם תורכיה¹⁰⁰; או את עומק המתוחות בין מצרים וסעודיה לבין תורכיה, בין-השאר על-רקע הפרשייה של רצח העיתונאי הסעודי בתורכיה באוקטובר 2018; כדי להיווכח בלכידות המוגבלת של המדינות הסוניות. בהקשר זה חשוב לזכור שחלק מהמדינות גם סובלות באופן בסיסי מבעיות יציבות¹⁰¹, ולכן סביר שהן נדרשות להשקיע קשב בנושאים אלו.

הפילוסופיה הפרגמטיסטית והתפיסות המאוחרות של ויטגנשטיין – גישות רלוונטיות להבנת המסגרות התפיסיות

במאמר זה אתבסס בעיקר על כתיבתו של וויליאם גיימס ביחס לפרגמטיזם¹⁰², ואנסה להמחיש את הרלוונטיות שלו למודיעין האסטרטגי. זרם פילוסופי זה, בין-השאר¹⁰³: מתנגד לדואליזם בין אפיונים שונים של המציאות או של צורות ההכרה האנושיות (רוח וחומר, דת ומדע, אמיתיות אמפיריות ואמיתות מושגיות, רציונליזם ואמפיריציזם, וכו'); מבקר את "תורת ההתאמה" (התפיסה הקורספונדנטית) של האמת¹⁰⁴, ולפיה משפט הוא אמיתי אם הוא מייצג באופן מדויק את המציאות שהוא מתאר¹⁰⁵; ומתנגד לשיטות מטאפיזיות ורציונליסטיות מחד אך גם לספקנות קיצונית מאידך. הפרגמטיזם מדגיש שיש הבדל בין טענות ותיאוריות רק אם הן מייצרות הבדל במציאות בעקבות השימוש הפרקטי בהן. הפרגמטיזם בודק טענות במבחן המועילות או הרלוונטיות, וזהו גם המבחן לאמיתותן. שילר (Schiller) ניסח את תפיסת האמת הפרגמטיסטית בצורה ברורה: *"Truth depends on its consequences"*¹⁰⁶.

⁹⁹ דוגמה לשימוש בשני המונחים ראו ב: שיין, סימה (2016). הציר הסוני מול הציר השיעי במזרח התיכון. בתוך: *הערכה אסטרטגית לישראל, 2016-2017*. קורץ, ענת & ברום, שלמה (עורכים). תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 129-135. <https://bit.ly/2Imdohf>.

¹⁰⁰ Tharoor, Ishaan (2017). The Persian Gulf crisis over Qatar, explained. *Washington Post*. <https://wapo.st/2V4ZG3V>.
¹⁰¹ ידלין, עמוס & גוזינסקי, יואל (2017). *ערב הסעודית: תהליך שינוי מואץ ועתיד סיכונים*. מבט על. 992. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://bit.ly/2X4oT0a>.

¹⁰² הפרגמטיזם מזוהה גם עם הוגים אחרים – ביניהם דייווי (Dewey), פירס (Perice), שילר (Schiller), ובעשורים האחרונים גם רורטי (Rorty). אך בראייתו, הכתיבה של גיימס היא הקולחת והשלמה ביותר.
¹⁰³ גיימס, *פרגמטיזם*. עמ' 13.

¹⁰⁴ לניתוח תיאוריות שונות של אמת ראו:

Foulkes, Paul (1976-1977). Theories of Truth. *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series*. 77. pp. 63-72.

¹⁰⁵ גרנית, בעבודתו על המודיעין המערכתי (2006), קורא לה "הפרדיגמה הריאליסטית" – ותוקף אותה.

¹⁰⁶ Porrovecchio, Mark (2015). F.C.S. Schiller's Last Pragmatism Course. *Transactions of the Charles S. Pierce Society*: *A Quarterly Journal in American Philosophy*. 51 (1). p. 96.

הפרגמטיזם האמין בחשיבות של המתודות המדעיות ליצירת ידע, אך טען שהן לא "ממצות את הדרכים בהן בני אדם רוכשים את אמונותיהם"¹⁰⁷. כדי לבחון את אמיתותן של תיאוריות והאמנות (beliefs) יש לבדוק אותן באמצעות הניסיון הנוגע להשלכותיהן¹⁰⁸. העוצמה שמייחס הפרגמטיזם לחקירה (inquiry)¹⁰⁹, להתנסות ולבדיקה בולטת לאחר קריאת שורות אלו.

גיימס מסביר את הקשר בין תיאוריות, האמנות ורעיונות לבין הניסיון: "...שמחשבות (שהן עצמן רכיב של הניסיון שלנו) נעשות אמיתיות רק במידה שהן מסייעות לנו לעמוד ביחס שמניח את הדעת עם רכיבים אחרים של הניסיון שלנו, לסכם אותם בתמציתיות ולהתמודד איתם באמצעות קיצורי דרך מושגיים... כל רעיון שיאפשר לנו לנוע בהצלחה מכל חלק של הניסיון שלנו אל כל חלק אחר, שמקשר בין הדברים באורח מספק, שעובד בבטחה, שמפשט את הדברים, שחוסך עבודה..."¹¹⁰. זוהי גישה אמפיריציסטית, ששמה דגש על הניסיון כמבחן המרכזי של התיאוריות ולפיכך גם של האמת. אך מצד שני הפרגמטיסט "מוכן בהחלט להכיר בהפשטות כל עוד הן מאפשרות לנו לנווט בין הישים הפרטיים..."¹¹¹. המבחן המרכזי של התיאוריות הוא לא רק היעילות עבור המשתמש בהן, אלא יכולתן לסייע למשתמש בהן לפרש את המציאות, וליצור קישורים וזיקות בין המקרים הפרטיים. התיאוריות נבחנות באמצעות הניסיון, אך אמיתותן לא נבחנת ביחס לייצוג של המציאות כשלעצמה.

כעת נתאר כמה מאפיינים מהגישה המאוחרת של ויטגנשטיין, שגם היא רלוונטיות לדיון על המסגרות התפיסיות. במסגרת זאת נתמקד בתפיסה ולפיה משמעותו של מושג היא השימוש הפרקטי שלו בשפה, ולא מהות מטאפיזית כלשהי. ויטגנשטיין טען כי המשמעות של מושג נקבעת לאור ההקשר הקונקרטי בו נעשה בו שימוש, ולכן לא ניתן להחיל על המושגים תיאוריות אוניברסאליות או כלליות. כמה ציטוטים יכולים להבהיר את הרלוונטיות של תפיסות אלו למאמר הנוכחי: "אך מה פירוש הדבר, שאין ביכולתנו להגדיר (כלומר, לתאר) את היסודות הללו אלא רק לכנותם בשם? ...ניתן כאן לומר – הגם שזה מוביל בקלות לכל מיני אמונות פילוסופיות תפלות – שהסימן "א" או "ש" וכו' יכול להיות פעם מילה ופעם משפט. אך השאלה 'האם הוא מילה או משפט' תלויה במצב שבו מבטאים או כותבים אותו"¹¹², "יכדי לראות בבהירות רבה יותר אנו חייבים כאן, כמו באין-ספור מקרים דומים, להתמקד בפרטי התהליכים; להתבונן מקרוב במתרחש"¹¹³.

במידה רבה ניתן לכנות מרכיבים בגישה של ויטגנשטיין: "בשבח העמימות". כך, לדוגמה, ויטגנשטיין מסביר ש"כאשר אני מוסר את התיאור: 'הקרקע הייתה מכוסה כולה בצמחים', - התרצה לומר שאינני יודע מה אני שח כל עוד אינני מסוגל לתת הגדרה לצמח"¹¹⁴. ובמקום אחר: "אם אני אומר למישהו 'עמוד בערך כאן!' – כלום לא יוכל הסבר זה לתפקד באופן מושלם? ... לו אך נבין מה פירוש 'בלתי מדויק'!. שכן אין פירושו 'חסר תועלת'"¹¹⁵. ויטגנשטיין נותן מקום משמעותי לשפה חלק מהעשייה האנושית, ואת אופן השימוש בה הוא מתאר

¹⁰⁷ גיימס, פרגמטיזם. עמ' 27.

Porrovecchio (2015). *F.C.S. Schiller's Last Pragmatism Course*. p. 96.¹⁰⁸

¹⁰⁹ מעניין לראות את הדמיון בין מושג החקירה (inquiry) כפי שמוצג על-ידי הוגים פרגמטיסטים רבים, לבין הבולטות של מושג זה בפרקטיקה הנהוגה בצה"ל וסקרויה "חקירה מערכתית" או "חקירה אופרטיבית" – וראו בהקשר זה:

צה"ל (2016), מבוא ל"אמנות אופרטיבית". אגף המבצעים, חטיבת תורה והדרכה, מרכז דדו. <https://bit.ly/2ToRwfv>.

¹¹⁰ פרגמטיזם, עמ' 72-73.

¹¹¹ שם, עמ' 81.

¹¹² ויטגנשטיין, חקירות פילוסופיות. עמ' 58.

¹¹³ שם, עמ' 60.

¹¹⁴ שם, עמ' 67-68.

¹¹⁵ שם, עמ' 75.

בין-השאר באמצעות המושג "משחקי לשון"¹¹⁶ – המבטא דמיון, מבחינת השימוש בו במציאות ולא מבחינת היסוד המטאפיזי או המהותני שהוא מייצג, בין ביטויים שונים של אותו מושג.

המחקר המודיעיני האסטרטגי – שילוב של מדע ואמנות

לאחר שתיארנו את הבסיס התיאורטי של המסגרות התפיסתיות ושהצבענו גם על כמה דוגמאות קונקרטיות, ולאחר שעסקנו בזיקה בינו לבין שתי תפיסות פילוסופיות ייחודיות, ניתן לדון בשאלה תיאורטית נוספת הקשורה למודיעין האסטרטגי: האם הוא מדע, אמנות, או שניהם גם יחד? שאלה זו מלווה, להתרשמותי, את אנשי הפרקטיקה המודיעינית – גם אם לא תמיד באופן מוצהר ומפורש.

סוגיית "המדע והאמנות" כבר נידונה רבות בספרות המקצועית¹¹⁷. ברוך¹¹⁸, כמו בן-ישראל, רואה במודיעין "מוסד"¹¹⁹ לביור המציאות, ומצדד בגישה המדעית לצורך יישומו¹²⁰. ג'ונסטון (Johnston), שפירסם בשנת 2005 מחקר מקיף וייחודי ביותר על התרבות המחקרית בקהילת המודיעין האמריקנית, טען שאת המחקר צריך לראות כחלק מהתהליך המדעי (scientific process)¹²¹. בנוסף, קיימים מחקרים המשווים בין המודיעין לבין דיסציפלינות מדעיות "רכות" יותר, כמו הרפואה¹²². אך קשה יותר למצוא מחקרים המצביעים על הדמיון בין המחקר האסטרטגי לבין האמנות¹²³. המאמר הנוכחי טוען שהמחקר המודיעיני הוא גם מדע וגם אמנות – בעיקר כתלות במושאי המחקר שלו, וברמות המודיעין (טקטי, מערכת, אסטרטגי, לאומי) בהן הוא עוסק.

חשוב לבצע בשלב זה הבהרה מושגית. כשאתייחס למושג "מדע"¹²⁴, אתכוון בעיקר ליכולת לבחון את ההשערות והתיאוריות באופן אמפירי ותצפיתי באמצעות הניסיון, לאחר "פירוק" של התופעה הנחקרת למרכיביה¹²⁵. בן-ישראל, המאמץ את תפיסתו של קרל פופר (Popper) ושמצביע על זיקה (לא זהות) בין המדע לבין המודיעין, טוען כי "על פי פופר, קיים קריטריון ברור מאד למדעיות. יש לשאול, האם בעיקרון קיים משהו בעולם, שעשוי לגרום לנו לדעת, שהטענה האמורה אינה אמיתית. אם קיים דבר כזה, אם הטענה אינה חסינה

Marrin, Stephen (2012). Is Intelligence Analysis an Art or a Science? *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 25(3). pp. 529-545.

¹¹⁸ ברוך, גישות למחקר מודיעיני ולביג דאטה בעידן "פוסט אמת".

¹¹⁹ ברוך הפנה את תשומת ליבי לשימוש של בן-ישראל (בן ישראל, הפילוסופיה של המודיעין. עמ' 14) במילה "מוסד". אין בכוונה בהכרח לארגון המודיעיני – אלא לתפיסה ולפיה המחזיק בגישה מדעית ביחס למודיעין לא יכול לראות את החוקר המודיעיני פועל לבדו, בנייתו מהעולם, ללא "מוסד" סדור שבתוכו הוא פועל. גם הרקבי (2015) ראה במודיעין "מוסד" לביור המציאות, ונראה שבן-ישראל אימץ (1999) גישה דומה.

¹²⁰ הגם שברון לא רואה במודיעין באופן מפורש מדע. לכן, יש להפריד בין "מודיעין כמדע" – גישה שברון אינו מחזיק בה; לבין "הגישה המדעית למודיעין" – גישה שברון תומך בה.

¹²¹ Johnston, Rob (2005). *Analytic Culture in the US Intelligence Community*. Washington DC: Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence. p. 17. <https://bit.ly/2XdHw1F>.

¹²² Marrin, Stephen & Clemente, Jonathan D. (2005). Improving Intelligence Analysis by Looking to the Medical Profession. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 18 (4). pp. 707-729.

¹²³ למאמר הטוען שהמודיעין הוא אמנות ולא מדע דווקא על-רקע מהפכות המידע ראו: Denece, Eric (2014). The Revolution in Intelligence Affairs: 1989-2003. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 27 (1). pp. 27-41.

¹²⁴ ניתוח שלם ומקיף של המושגים חורג מהיקפו של מאמר זה.

¹²⁵ תפקידים נוספים של המדע הם יצירת תיאוריות אוניברסאליות באופן אינדוקטיבי, ויצירת תחזיות לגבי העתיד באמצעות שימוש דדוקטיבי באותן תיאוריות. במקרה של המחקר האסטרטגי, תפקידים אלו פחות רלוונטיים – ובכלל, במדעי החברה והרוח, שכותב שורות אלו רואה בהם תחומים בעלי זיקה חזקה למחקר המודיעיני, היכולת לייצר תחזיות לגבי העתיד היא מוגבלת יחסית, מעצם טבעה של המציאות האנושית שאינה ניתנת לחיזוי.

בהקשר לייחודיות של מדעי החברה ביחס למדעים המדויקים ראו בין-השאר את ספרו המרתק של ישעיה ברלין: ברלין, ישעיה (1996). *תחושת המציאות: עיונים ברעיונות ובתולדותיהם*. תל אביב: הוצאת עם עובד, ספריית אופקים.

ובהקשר לעצם אי-התקפות הלוגית של האינדוקציה, ולפיכך גם של היכולת להסיק מהעבר לגבי העתיד, ראו את ספרו של הפילוסוף הסקוטי בן המאה ה-18, דייוויד יום (Hume): יום, דייוויד (2013). *מסכת על טבע האדם*. ירושלים: הוצאת שלם.

בפני הפרכה, אזי היא טענה מדעית; ואם לא, אם אין שום דרך להפריכה, היא אינה מדעית¹²⁶. מעבר לכך, כפי שטען ליבוביץ', אחד המאפיינים של המדע הוא הניסיון לחפש קשרים סיבתיים¹²⁷. אך למרות זאת אניח שאין זהות בין "מדע" לבין "גישה מדעית"¹²⁸ – והמושג האחרון ישמש אותי ככזה שמבטא שיטות מובנות לפיתוח הידע, הניתן גם לבחינה ביקורתית.

כשאתיחס למושג "אמנות", אתכוון בעיקר ליצירה סובייקטיבית שאינה ניתנת לאימות או להפרכה אמפיריים, ושמהותה היא הסתכלות ויצירה הוליסטיים באמצעות אינטואיציה. לכן, לצורך מאמר זה: מדע תפקידו בעיקר (לא רק) לגלות (to discover) את המציאות, שבמידה רבה קיימת באופן אובייקטיבי, ללא תלות בתהליך הגילוי עצמו¹²⁹; ואילו אמנות תפקידה בעיקר (לא רק) לייצר (to create) מציאות חדשה, שלא קיימת כשלעצמה ובאופן אובייקטיבי ללא פעילותו של היוצר.

ההתייחסות למחקר המודיעיני האסטרטגי כאמנות אין משמעותה כפירה בצורך לייצר בסיס מדעי ולהשתמש בשיטות מדעיות¹³⁰. המודיעין צריך לעשות שימוש בשיטות איכותניות¹³¹ מתחומי מדעי החברה והרוח, אינדוקטיביות ביסודן – כמו התיאוריה המעוגנת בשדה¹³² (Grounded Theory) – שיש להן לעיתים בסיס פוזיטיביסטי¹³³. המודיעין גם צריך להשתמש בשיטות כמותיות מתחומי המדעים המדוייקים¹³⁴, דדוקטיביות ביסודן. מעבר לכך, גם לתפיסות הפילוסופיות שהוצגו בפרק הקודם יש רלוונטיות למרכיבים המדעיים במחקר המודיעיני. התפיסה הפרגמטיסטית, כך נראה, מתאימה ליצירת תיאוריה "מעוגנת בשדה", איכותנית, אינדוקטיבית וקונסטרוקטיביסטית – באופן שמתאים לאונטולוגיה ולאפיסטמולוגיה של המודיעין

¹²⁶ בן ישראל, הפילוסופיה של המודיעין. עמ' 59.

¹²⁷ ליבוביץ, ישעיהו & אגסי, יוסף (1996). שיחות על הפילוסופיה של המדע. תל אביב: הוצאת האוניברסיטה המשודרת. עמ' 18.

¹²⁸ גם לנושא זה הופנתה תשומת-ליבי על-ידי ברון.

¹²⁹ תפיסה שגם היא, כמובן, לא גורפת ביחס לכל סוגי המדע – כפי שעולה בין-השאר מהתיאוריות במדעי הטבע על מכניקת הקוונטים, ומההבנה שעצם המדידה משפיעה על התופעה הנמדדת. ראו בהקשר זה, לדוגמה: בכלר, זאב (1984). תולדות המחשבה המדעית. תל אביב: הוצאת האוניברסיטה המשודרת. עמ' 106.

הסתייגות שכזו רלוונטית גם למדעי החברה. כך, לדוגמה: האם הסוציולוג או האנתרופולוג לא יוצרים שינוי במושג המחקר שלהם כאשר הם אוספים עליו מידע וחוקרים אותו? האם התצפית והמדידה לא משנות את ה"תופעה הנמדדת", שבמקרה של מדעי החברה היא חברתית ואנושית?

¹³⁰ ביטוי מובהק למתודה שכזו בהקשר המודיעיני הוא "האפשרויות המתחרות" (ACH – Analysis of Competing Hypotheses), שברון מתייחס אליה פעמים רבות. היא הוזכרה גם בספרו המפורסם של ריצ'רדס הויר (Richards J. Heuer), שעסק בפסיכולוגיה של המודיעין ובהטיות המחקריות: הויר, ריצ'רדס ג'. (2005). הפסיכולוגיה של המחקר המודיעיני. תל אביב: משרד הביטחון, הוצאת מערכות.

¹³¹ להמחשת הרלוונטיות של מחקר איכותני למחקר המודיעיני ראו:

Walsh, Patrick F. (2017). Improving Strategic Intelligence Analytical Practice Through Qualitative Social Research. *Intelligence and National Security*. 32 (5). pp. 548-562.

¹³² שיטה מוכרת במדעי החברה ליצירת תיאוריות, הגם שסובלת לעיתים מביקורת על תקפותה המדעית. לתיאור הרלוונטיות שלה למחקר המודיעיני ראו:

Zohar, Eran (2013). Intelligence Analysis as a Manifestation of a Grounded Theory. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (1). pp. 130-160.

¹³³ ברון מכנה גישה זו "המחנכת", ותוקף אותה: ברון, גישות למחקר מודיעיני ולביג דאטה בעידן "פוסט אמת".

¹³⁴ דוגמה מעניינת לשימוש שניתן לעשות בשיטות כמותיות לצורך מחקר מודיעיני צבאי ניתן למצוא ב:

Bang, Martin (2016). Pitfalls in Military Quantitative Intelligence Analysis: Incident Reporting in a Low Intensity Conflict. *Intelligence and National Security*. 31 (1). pp. 49-73.

האסטרטגי. בהקשר זה יש לציין, כי בשנים האחרונות ניתן דגש לגישה הקונסטרוקטיביסטית במתודולוגיה של מדעי החברה¹³⁵, ונראה שמגמה זו יכולה לסייע בתחומי המחקר המודיעיני.

הנטייה למדעיות של המודיעין כבר כונתה בעבר "the Myth of Scientific Methodology"¹³⁶. ביטוי מובהק לגישה המדעית ניתן למצוא בין-השאר בהתייחסות של שרמן קנט, שכבר הוזכר קודם לכן, למאפייניו של המחקר בקהילת המודיעין האמריקנית: "Like any solid conceptual construction, the National Intelligence Estimate is prepared in rough accordance with the procedures of the scientific method"¹³⁷. וייתכן שתפיסה זו עדיין מאפיינת כיום במידה רבה את התרבות המודיעינית (Intelligence Culture) האמריקנית¹³⁸. אך נראה, כי השיטות המדעיות חשובות ויעילות, אך הן אינן מספיקות. במחקר האסטרטגי צריכה להתלוות אליהן גישה נוספת ואחרת.

במחקר הטקטי אכן נדרשת גישה מדעית למודיעין – במובן של התבססות על מידע ותצפית (ממצאים אמפיריים), תוך שימוש במתודות סדורות ומובנות (Structured Analytical Techniques)¹³⁹. השיטה ליצירת הידע יכולה להיות דדוקטיבית (מהכלל אל הפרט) או אינדוקטיבית (מהפרטים אל הכלל) – אך בבסיסה היא מדעית, ולמידע יש ערך רב ביצירת הידע החדש. התפיסה האונטולוגית צריכה להיות בעיקרה ריאליסטית – כלומר, להניח שקיימים במציאות אובייקטים שאותם צריך המודיעין לגלות. הגישה האפיסטמולוגית צריכה להיות בעיקרה פוזיטיביסטית – כלומר, להניח שקיימת חוקיות בעולם אותה ניתן לגלות בשיטות מדעיות, גם כאשר מדובר בעניינים הקשורים להחלטות אנושיות. מיצוי נתוני עתק (big data) וכלים של אינטליגנציה מלאכותית (Artificial Intelligence) יכולים להיות רלוונטיים במיוחד למחקר שכזה, כולל לחיזוי¹⁴⁰.

אך ככל שנעבור למחקר האסטרטגי – יתחזקו מרכיבי האמנות, ולפיכך גם היצירה. התפיסה האונטולוגית תהיה פחות ריאליסטית¹⁴¹ – ולפיה האובייקטים קיימים במציאות ללא תלות בחוקר; ויותר אידיאליסטית – לפיה החוקר הוא זה ש"יוצר" את האובייקטים או התיאוריות באמצעות המשגה וחשיבה, או שהוא מגלה תפיסות ורעיונות שאמנם קיימים "במציאות", אך באופן מופשט ולא פיזיקלי. התפיסה האפיסטמולוגית תהיה פחות פוזיטיביסטית¹⁴² – לפיה קיימת חוקיות בעולם, אותה ניתן לגלות בשיטה המדעית; ויותר קונסטרוקטיביסטית – ולפיה ההבנה של תופעה נכונה רק להקשר הקונקרטי שנוצר על-ידי החוקר, אינה

Charmaz, Kathy (2017). The Power of Constructivist Grounded Theory for Critical Inquiry. *Qualitative Inquiry*. 23¹³⁵ (1). pp. 34-45.

Cooper, Jeffrey R. (2005). *Curing Analytical Pathologies: Pathways to Improved Intelligence Analysis*. Washington DC: Center for the Study of Intelligence. P. 25, <https://bit.ly/2XdHXJL>.

Kent, Sherman (1992). A Crucial Estimate Relived. *Studies in Intelligence*. 36 (5). Washington DC: Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence. p. 112.

¹³⁸ גרנית, התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי.
¹³⁹ ראו את האופן בו הגדירה בעבר (2007) קהילת המודיעין האמריקנית את השיטה לשימוש בטכניקות שכאלו: <https://bit.ly/2omMs2O>.

¹⁴⁰ שיטות אלו יכולות לסייע גם במחקר האסטרטגי, ובהקשר זה ראו: Lim, *Big Data and Strategic Intelligence*.

¹⁴¹ לניתוח הקשר בין ריאליזם (וקונסטרוקטיביזם) לבין המחקר המודיעיני ראו:

Lillbacka, Ralf G. V. (2013). Realism, Constructivism and Intelligence Analysis. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (2). pp. 304-331.

¹⁴² על הרלוונטיות של הפוזיטיביזם למחקר המודיעיני ראו:

Manjikian, Mary (2013). Positivism, Post-Positivism and Intelligence Analysis. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (3). pp. 563-582.

אוניברסאלית, ואינה יכולה לייצר הסברים סיבתיים כלליים¹⁴³. תפקידו של המודיעין יהיה פחות חשיפת סודות – כלומר, שאלות שיש עליהן תשובה בעולם אותה ניתן לגלות; ויותר פתרון תעלומות – כלומר, שאלות שאין ולא יכולה להיות עליהן תשובה¹⁴⁴. המתודה ליצירת הידע תהיה דדוקטיבית – מהכלל אל הפרט; אינדוקטיבית – מהפרטים אל הכלל; ובעיקר abductive – יצירת הסבר קונקרטי לתופעה ספציפית, בעיקר כזו שמייצרת הפתעה וחורגת מהציפיות. ערכו של המידע ביצירת הידע ובפיתוח התיאוריות – כלומר, הבסיס האמפירי של תוצרי המחקר – יהיה, כפי שטען גם לניר¹⁴⁵, מצומצם.

במחקר האסטרטגי, לפיכך, נדרש שילוב של הגישות אותן ביקר ברון, "המחנכת" ו"המערכתית"¹⁴⁶; עם מרכיבים של הגישה לה קרא ברון "המדעית"; ועם מרכיבים של אמנות. יש מומחים שאף טענו שצריך לראות במחקר המודיעיני סוג של "story-telling"¹⁴⁷, והקונוטציה של המושג "סיפור" היא כנראה אמנותית יותר מאשר מדעית. המחקר האסטרטגי, לפיכך, נדרש בעיקר להסתכלות הוליסטית ואינטואיטיבית שמאפיינת אמנות; לא פחות מאשר להסתכלות "מפרקת למרכיבים" ושמבוסס (או שניתן להפרכה) מבחינה אמפירית, שמאפיינת מדע¹⁴⁸. במידה רבה, הסיבה לכך היא שהאסטרטגיה עצמה – מושא המחקר של המודיעין האסטרטגי אם מדובר ביריב, והתחום שבו אמור המודיעין לתמוך אם מדובר ב"צד הכחול" – מהווה גם היא תחום הוליסטי ואמנותי, לא פחות משהוא אנליטי ומדעי¹⁴⁹; ותחום של יצירה, לא פחות מתחום של גילוי. האסטרטגיה נועדה בעיקרה ליצור שינויים במציאות לאחר המשגתה, ולא רק להבין את המציאות ולזהות בה תהליכים חשובים¹⁵⁰.

קודם לכן עסקנו לא מעט בתפקידו של המודיעין האסטרטגי לזהות תפניות בתחילת התהוותן. ננסה כעת לקשר גם דיון זה לסוגיית המדע והאמנות. ברור שיש לגישה מדעית יכולת לזהות שינוי בתבניות מוכרות¹⁵¹, ואימוץ גישתו של הפילוסוף תומס קון ביחס למהפכות פרדיגמטיות במדע¹⁵² עולה גם הוא בקנה אחד עם הזיקה

¹⁴³ היו גם כאלו שאמנם הצביעו על המגבלות של הפוזיטיביזם בכל הקשור למחקר המודיעיני האסטרטגי, אך הציעו אלטרנטיבה שאינה קונסטרוקטיבית:

Ben-Haim, Yakov (2018). Positivism and its limitations for strategic intelligence: a non-constructivist info-gap critique. *Intelligence and National Security*. 33 (6). pp. 904-917.

¹⁴⁴ ברון מתאר בספרו (2015) את האבחנה בין סודות, חידות ותעלומות – וככלל, ההבדל ביניהם מתמצה בשאלה עד כמה מדובר במושאי מחקר שאכן קיימים במציאות באופן אובייקטיבי.

¹⁴⁵ לניר (1983) הדגיש כי הערך האבחוני של המידע הוא גבוה ביחס למחקר הצבאי או להבנה "המציבית", אך הוא נמוך ביחס למחקר הממלכתי הוא להבנה "הבסיסית".

¹⁴⁶ ברון, גישות למחקר מודיעיני ולביג דאטה בעידן "פוסט אמת".

¹⁴⁷ Trevetron, *Theory and Practice*. p. 475.

¹⁴⁸ מעניין לבחון את ההיבטים האטימולוגיים של המילה analysis, מחקר (או למעשה ניתוח), שבבסיס עומד הרעיון של פירוק. ההיפך מ-analysis הוא אכן synthesis – סינתזה, הרכבה. לכן, לכאורה, יש סתירה בין ניתוח אנליטי לבין הסתכלות הוליסטית ושלמה על תופעה. לתיאור מעניין של ההבדל בין האופן בו נהוג במערב לתפוס תופעות בצורה אנליטית, לבין האופן בו נהוג במזרח ובאסיה לתפוס תופעות בצורה הוליסטית, ראו:

Nisbett, Richard E. & Miyamoto, Yuri (2005). The Influence of Culture: Holistic Versus Analytic Perception. *Trends in Cognitive Sciences*. 9 (10). pp. 467-473.

¹⁴⁹ גם סוגיית "האסטרטגיה כמדע או אמנות" נידונה רבות בספרות, וניתוח שלה חורג מהיקפו של מאמר זה. לדוגמה ראו:

Brodie, Bernard (1998). Strategy as an Art and a Science. *Naval War College Review*, 51 (1). pp. 26-38.

¹⁵⁰ צה"ל, מבוא לאמנות אופרטיבית. עמ' 16.

התייחסות דומה בהקשר העסקי – לכך שארגונים מצליחים מעצבים את הסביבה ואת העתיד, ולא רק מגיבים, ראו ב:

Hamel, Gary & Prahalad, C. K. (1994). Competing for the Future. *Harvard Business Review*. July-August. <https://bit.ly/2yClklm>.

¹⁵¹ נושא שנחקר רבות בעשורים האחרונים, סביב סוגיית אי-הוודאות עימם מתמודדים ארגונים – ביטחוניים ועסקיים כאחד. גם הוא חורג מההיקף של המאמר הנוכחי.

¹⁵² קון, תומס (1977). *המבנה של מהפכות מדעיות*. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

בין גישות מדעיות לבין שינויים בתפיסת המציאות. אך דווקא הגישה האינטואיטיבית וההוליסטית, וגם הגישה להסקה לוגית המתבססת על abduction¹⁵³ ולא על דדוקציה, מתאימה יותר לצורך זיהוי התפניות. היא זו שיכולה לאפשר זיהוי של חריגה מתבניות, והדמיון שעומד בבסיסה יכול לאפשר להעריך כיצד תתפתח התפנית. המפתח טמון ביכולת לזהות בפרט מידע חדש, שלא ניתן להסביר אותו באמצעות התיאוריות הקיימות, את התפתחותה של מגמה חדשה המצריכה גם תיאוריה חדשה כדי להסביר אותה. מעבר לכך, גם כדי למנוע "הפתעה מפורזת" שצוינה קודם לכן, הגישה האמנותית תהיה יותר רלוונטית מזו המדעית. עצם ההבנה שנדרש לחקור מושא מחקר אחר, או לחקור את הדינמיקה של ההתהוות ("דינמיקה של הסלמה"¹⁵⁴), תגיע מהסתכלות אינטואיטיבית, הוליסטית ומחברת (סינתטית); ולא מהסתכלות מפרקת (אנליטית) ומדעית.

סוגייה נוספת ביחס לאופי המדעי והאמנותי של המודיעין האסטרטגי קשורה למושג "דמיון" – וכדוגמה בולטת, וועדת החקירה שהוקמה בארה"ב לאחר פיגועי הטרור ב-11 בספטמבר 2001 עסקה במפורש בכשל הדמיון (failure of imagination)¹⁵⁵, אך בין-השאר המליצה למסד מנגנונים שיעודדו חשיבה יצירתית. במידה מסוימת מדובר באוקסמורון – ונראה, כי קיימת סתירה פנימית בניסיון להתגבר על כשלי דמיון באמצעות שיטות סדורות ומדעיות. ברור שיצירת היפותזות לגבי העתיד כבסיס לפיתוח ידע היא שיטה טובה לפיתוח דמיון ויצירתיות. אך בסופו של דבר, גם אם הדבר נעשה על-בסיס שיטות המכונות "מדעיות" ותרגילים מחשבתיים – החוקר המודיעיני האסטרטגי יצטרך להפעיל במידה רבה אינטואיציה, ולהבין את ההקשר הייחודי של הסיטואציה הקונקרטית בה הוא עוסק במסגרת הסתכלות הוליסטית על ההקשר.

לכן, נראה שאין צורך לבצע הפרדה דיכוטומית בין מדע לבין אמנות, אלא לבחור את השילוב בין שני התחומים. הגישה המדעית תסייע להבין ולגלות את המציאות, לזהות תבניות קיימות ומתפתחות, ובאמצעות במתודות סדורות היא תוכל גם לממש את תפיסתו של ג'וזף ניי (Nye) ולאפשר למודיעין לסייע לקברניטים לחשוב על העתיד¹⁵⁶. הגישה האמנותית תאפשר לראות תמונה הוליסטית ושלמה, לזהות תפניות וחריגה מהתבניות בתחילת התהוותן, ובמידה רבה גם לייצר צורות הסתכלות ייחודיות על המציאות. באותה מידה גם אין צורך לבחור בין אינדוקציה לבין דדוקציה כתהליך ליצירת הידע, אלא לשלב בין הגישות, ולהשתמש ב-abduction כדי לייצר הסברים ראשוניים ותיאורטיים לתופעות ש"חורגות מהציפיות". וזוהי גם תמצית הגישה הפילוסופית הפרגמטיסטית, אותה נתאר מאוחר יותר: "אתם חפצים בשיטה שתשלב בין שני הדברים: בין הנאמנות המדעית לעובדות והרצון לקחת אותן ברצינות, כלומר בין רוח ההתאמה וההסתכלות, ובין הביטחון הנושן בערכים אנושיים והיצירה הספונטנית, הדתית או הרומנטית, שנולדת מהביטחון הזה"¹⁵⁷.

¹⁵³ גישת ה-abduction, שמהווה במידה רבה "גשר" בין הדדוקציה לאינדוקציה ושקשורה בין-השאר לתפיסה הפרגמטיסטית בה נעסוק בהמשך המאמר, נעדרת יחסית מהספרות המקצועית בנושא המודיעין. ייתכן שזהו נושא למחקר נפרד. כך או כך, על השיטות השונות להסקה (reasoning) ראו:

Behfar, Kristin & Okhuysen Gerardo A. (2018). Perspective – Discovery Within Validation Logic: Deliberately Surfacing, Complementing, and Substituting Abductive Reasoning in Hypothetico-Deductive Inquiry. *Organization Science*. 29 (2). pp. 323-340.

Staat, Wim (1993). On Abduction, Deduction, Induction and the Categories. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*. 29 (2). pp. 225-237.

¹⁵⁴ לתיאור האופן בו התייחס אמ"ן למבצע "צוק איתן" כאל דינמיקה של הסלמה ראו: הראל, עמוס (2014). *מלחמת המודיעין: פערי ההערכות בין אמ"ן לשב"כ במלחמה בעזה*. הארץ. <https://bit.ly/2EjbbPN>.

¹⁵⁵ <https://bit.ly/2iwakoQ>.

¹⁵⁶ Nye, Joseph S. (1994). Peering into the Future. *Foreign Affairs*. 73 (4). pp. 82-93.

¹⁵⁷ גיימס, פרגמטיזם. עמ' 50.

אך כיצד יכול המודיעין האסטרטגי גם לייצר כלים להמשגת המציאות, וגם לגלות את המציאות ברובד האסטרטגי? כיצד הוא יכול לתפקד גם כמדע וגם כאמנות, ולהיות גם אובייקטיבי וגם סובייקטיבי?

הגישה המערכתית, ושאלת האובייקטיביות של המודיעין האסטרטגי

מודיעין המתבסס על הפרדיגמה הריאליסטית שצוינה לעיל, ושקשור לגישה המדעית, צריך להיות אובייקטיבי באופיו. הוא נדרש לגלות את המציאות, מזווית ההסתכלות של "משקיף בלתי תלוי", והמציאות עצמה לא משתנה בעקבות התצפית או תהליך הגילוי. לפי הפרדיגמה הריאליסטית, שהיא אובייקטיביסטית בבסיסה, התהליך של יצירת המודיעין האסטרטגי – על היבטי האיסוף, המחקר וההפצה שלו, המכונים "מעגל המודיעין"¹⁵⁸ – לא משפיע על המציאות הנחקרת, שאותה נועד המודיעין לגלות. אך מודיעין בגישה אמנותית הוא סובייקטיבי באופן אינהרנטי. אם הוא מזהה תבניות ייחודיות במציאות, הדבר נובע מזווית ההסתכלות הייחודית של המתבונן שבוחן את התופעה בהקשר קונקרטי, ולא מהעבודה שתבנית שכזו קיימת במציאות כשלעצמה.

ניתן לטעון כי חלק מהתפיסות שמציגות את ההיבטים היצירתיים של המודיעין, במשתמע על חשבון תפקידו "כמוסד לבירור המציאות", מייצגות גישה פוסט-מודרניסטית¹⁵⁹ המתנגדת לפוזיטיביזם – בהיבטים האונטולוגיים, האפיסטמולוגיים, והמתודולוגיים שלו. גישה רלטיביסטית כזו מנוגדת, כמובן, לגישה המדגישה את האובייקטיביות של המודיעין. גרנית, בהקשר זה, אכן מערער על חלק גדול מהנחות היסוד המקובלות בפרקטיקה ובתיאוריה המודיעינית – החל מהיחס בינו לבין האמת (וגילוייה), עבור בזיקה בין מחקר לאיסוף, דרך הרלוונטיות של תחום ההתרעה, דרך הזיקה הנדרשת בין "הכחול" ל"אדום" לצורך יצירתו, ועד הזיקה בינו לבין החשיבה המערכתית. ומכיוון שגרנית מדגישה שטענותיו לגבי המודיעין המערכתית – המתבססות בין-השאר על כתביו של תא"ל (במיל') ד"ר שמעון נוה ביחס לחשיבה הצבאית המערכתית¹⁶⁰ – רלוונטיות גם לרובד האסטרטגי¹⁶¹, במאמר זה נוכל להיעזר בהן כדי לנתח את המודיעין האסטרטגי. לכן, לכל הפחות יש זיקה בין הגישה המערכתית השמה דגש על המשגות וכינון של מערכות מושגיות, לבין הגישה הרואה במסגרות התפיסיות תפקיד מרכזי של המודיעין האסטרטגי.

ככלל, נראה שהגישה המערכתית עדיין לא התקבעה והתמסדה כפרקטיקה מובילה במודיעין בכלל, ובזה האסטרטגי בפרט¹⁶². יש הטוענים שעקרונות החשיבה המערכתית, ובמשתמע גם המודיעין המערכתית, רלוונטיים במיוחד ביחס לאתגרים העומדים בפני קהילת המודיעין הישראלית בעת הנוכחית¹⁶³. לעומת זאת, ברוך תיאר דווקא את הסכנות הקשורות בגישה המערכתית ובמודיעין המערכתית: "...הבעיה מתחילה כאשר העיסוק

¹⁵⁸ בשנים האחרונות מושמעות טענות רבות על תפיסת "מעגל המודיעין" – הן כמודל שמתאר בצורה תיאורית שגויה את תהליכי המודיעין, והן כמודל שהדרישה הנורמטיבית שלו לא תואמת את אתגרי התקופה הנוכחית. לדוגמאות מייצגות ראו: גרנית, התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי.

סימן טוב, דודי & ג', עופר (2013). מודיעין 2.0 – גישה חדשה לעשיית מודיעין. בתוך: צבא ואסטרטגיה. 5 (3). דצמבר. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 27-42. <https://bit.ly/2V4UcWP>.

Hulnick, Arthur S. (2006). What's wrong with the Intelligence Cycle. *Intelligence and National Security*. 21 (6). pp. 959-979.

¹⁵⁹ על המודיעין והפוסט-מודרניזם ראו בין השאר:

Rathmell, Andrew (2002). Towards Postmodern Intelligence. *Intelligence and National Security*. 17 (3). pp. 87-104.

¹⁶⁰ נוה, שמעון (2003). אמנות המערכה: התהוותה של מצוינות צבאית. תל אביב: הוצאת מערכות.

¹⁶¹ גרנית, התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי. עמ' 15.

¹⁶² גם בספרות המקצועית נראה שמספר המאמרים והספרים הקשורים לגישה המערכתית בתחום המודיעין האסטרטגי מצומצם באופן משמעותי ביחס לגישה הריאליסטית או "המסורתית".

¹⁶³ קופרוורסר, המודיעין המדיני-אסטרטגי בעידן של חוסר יציבות איזורית. עמ' 21.

בהמשגה ובאותה 'הבנה סובייקטיבית' בא על חשבון ניסיון לאמץ את המציאות המורכבת... והיא מתעצמת כאשר תהליכים אלו מובילים לשינוי בזהותם המקצועית של אנשי המחקר המפסיקים לראות את עצמם כמובילי המאמץ לבריור המציאות"¹⁶⁴; ואחרים ביקרו את החשיבה המערכתית בצה"ל – שקו השבר המשמעותי שלה היה, כנראה, מלחמת לבנון השנייה (2006)¹⁶⁵.

מאמר זה נוקט גישת ביניים המשלבת בין הפרדיגמה הריאליסטית לבין המודיעין המערכתי אליבא גרנית, ולכן גם בין האובייקטיביזם לסובייקטיביזם. זה המקום לחזור לגישת הריאליזם הביקורתי (Critical Realism) שעומדת בבסיס גישתו המדעית של ברון¹⁶⁶, ושיכולה להוות בסיס לגישה משלבת שכזו. ברון טוען, כי "...מצדדי הגישה הזאת מודעים מאד להטיות האפשריות הן בהפקת החומר הגולמי והן בתהליכי העיבוד שלו. לכן, הם מאמינים שהידע העומד לרשותם הוא בבחינת היפותזות העומדות תמיד לבחינה ולביקורת"¹⁶⁷. מאוחר יותר, כאשר נדון בתיאוריות הפילוסופיות בהן נעזר מאמר זה, נראה את הדמיון בין הריאליזם הביקורתי לבין התפיסה הפרגמטיסטית – שעוסקת גם היא בערכן הפרקטי של תיאוריות: "יזכך הופכות התיאוריות שלנו למכשירים וחדלות להיות תשובות לחידות שאנו יכולים למצוא בהן מנוח. איננו נשענים בנינוחות על התיאוריות האלו אלא נעים קדימה ולעיתים אף מעצבים בעזרתן מחדש את הטבע"¹⁶⁸.

האם הכוונות האסטרטגיות של היריבים והתפיסות המערכתיות שלהם הן מציאות אובייקטיבית שניתן לגלות אותה? זוהי אחת מהשאלות המרכזיות הנוגעות למודיעין האסטרטגי. ברור שאסטרטגיית היריב נקבעת בהקשר קונקרטי וחד-פעמי – ולכן השגת מידע מהימן לגביה בעיתוי A ובהקשר X לא רלוונטיים בהכרח (אך גם לא "בהכרח לא רלוונטיים") לעיתוי B ולהקשר Y. ברור גם שלעיתים היריב עצמו לא ממשיג את התפיסה המערכתית שלו, אך המודיעין המערכתי והאסטרטגי נדרשים לעשות כן עבור "הצד הכחול". וברור שבחלק מהמקרים ההתרחשות האסטרטגית כלל לא נובעת מהחלטה של היריב או האויב ולכן אין מידע שצריך "לגלות". אך האם הדבר סותם את הגולל על "פרדיגמת הגילוי" או על הפרדיגמה הריאליסטית בהקשר האסטרטגי?

מאמר זה מבקש לטעון שאת התפיסות וההתרחשויות בסביבה האסטרטגית צריך המודיעין האסטרטגי לגלות – גם אם אין מדובר בגילוי במובן של המודיעין הטקטי. אחת הדרכים לגילוי שכזה היא יצירת תיאוריות המאפשרות להמשיג את ההתרחשויות בסביבה האסטרטגית – שאמנם לא ניתן לאמת או להפריך אותן באמצעות המידע האמפירי, אך הן מאפשרות להסביר את המידע. וכך חזרנו למוטיב מרכזי במאמר הזה – השילוב בין יצירה לגילוי, בין אמנות למדע, ובמידה מסוימת גם בין אובייקטיבית לסובייקטיביות.

לסוגיית האובייקטיביות של המודיעין יש גם נגזרות למערכת היחסים בין איש המודיעין האסטרטגי לבין האסטרטגי – שהרי מודיעין אובייקטיבי נדרש להיות במידה רבה מנותק מהקברניט, כדי לשמר אובייקטיביות.

¹⁶⁴ ברון, גישות למחקר המודיעיני בעידן של "פוסט-אמת". עמ' 133.

¹⁶⁵ לניתוח הזיקה בין החשיבה המערכתית לבין פיתוח תפיסת ההפעלה של צה"ל בשנת 2006 ראו: פרייזלר-סוויירי, דנה (2017). מה אפשר ללמוד מתהליך פיתוח תפיסת ההפעלה (2006)? *בין הקטבים – סוגיות עכשוויות באמנות המערכה*. 10 (מרץ). צה"ל, אגף המבצעים, מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית. <https://bit.ly/2T1TEnm>.

¹⁶⁶ לדיון מעניין במיוחד על הריאליזם הביקורתי במדעי המדינה, ועל המורכבות ביישום של מושג "הסיבתיות", ראו: Kurki, Milja (2007). Critical Realism and Causal Analysis in International Relations. *Journal of International Studies*. 35 (2). pp. 361-378.

¹⁶⁷ ברון, גישות למחקר המודיעיני בעידן של "פוסט אמת". עמ' 134.

¹⁶⁸ גיימס, פרגמטיזם. עמ' 69.

הדבר תואם במידה רבה את הגישה שהתפתחה בקהילת המודיעין האמריקנית בעשורים האחרונים¹⁶⁹, ושנזהרת מסכנת הפוליטיזציה של המודיעין¹⁷⁰. ביטוי מובהק לפוליטיזציה הוא, לפחות לפי מספר רב של פרסומים, ההערכה השגויה של המודיעין האמריקני (בעיקר ה-CIA) לגבי הימצאותו של נשק להשמדה המונית בעיראק כהצדקה למערכה בה פתחה ארה"ב בשנת 2003¹⁷¹.

לעומת זאת, מודיעין שהוא סובייקטיבי באופיו, וודאי כזה שמדגיש את זווית ההסתכלות של "הכחול" כבסיס להסתכלות על "האדום", נדרש להיות שותף מלא של הקברניט. היבטים שונים של מערכת היחסים בין המודיעין לאסטרטגי נחקרו באופן מעמיק ביותר בעשורים האחרונים, כגון הניתוח המפורט של ג'רביס (Jervis)¹⁷², ופותרו מסגרות תיאורטיות לבחינתן¹⁷³. סימן טוב והרשקוביץ תיארו לאחרונה את המלצתם, בהקשר זה, לעבור מגישה מסורתית לגישה שיתופית¹⁷⁴ ברמה הלאומית – ובמשתמע, להבנת, הם מערערים על חלק מהיסודות האובייקטיביים, ולפיכך גם המדעיים, של המחקר המודיעיני האסטרטגי.

המחקר האסטרטגי, כזכור, נועד בעיקר לתמוך בדרג האסטרטגי ובתכנון/ביישום של אסטרטגיה, ולתאר את ההתרחשויות בסביבה האסטרטגית שיכולות להשפיע על האסטרטגיה "הכחולה". לאור זאת, יש מקום לבדוק כיצד מתייחסים אליו וכיצד משתמשים בו הקברניטים והמפקדים הפועלים ברובד האסטרטגי. הכתיבה בנושא זה בישראל – של קברניטים, ולא של אנשי מודיעין – היא דלה באופן יחסי¹⁷⁵, אך בארה"ב המצב שונה. כך, לדוגמה: איש המודיעין האמריקאי רוג'ר הילסמן¹⁷⁶ (Hilsman) ערך מחקר בנושא בשנות החמישים של המאה העשרים, שהתמקד בתפיסות של מקבלי ההחלטות ביחס למודיעין; ואני מעריך שעדיין לא נס ליחו.

הילסמן מתאר את הטענות של הקברניטים כלפי המודיעין האסטרטגי, שנובעות בעיקר מאי-בהירות ביחס לערך המוסף של המודיעין בכל הקשור לתרומה לאסטרטגיה. הקברניטים טענו לעיתים שהמודיעין מספק להם ידע כללי, אך לא קונקרטי מספיק להקשר האסטרטגי הספציפי בו המודיעין נדרש – וזאת, בין-השאר, מכיוון שאנשי המודיעין לא בקיאים בדילמות האסטרטגיות באופן בו חווה אותן הקברניט עצמו. הם גם טענו שהתוצרים המודיעיניים לעיתים מסורבלים וארוכים, עם נטייה אקדמית – ובמשתמע, לא פרקטית מספיק – ולכן הקברניטים טוענים ש"אין להם זמן" לקריאת תוצרים שכאלו. הקברניטים גם פקפקו ביכולת של חוקרי מודיעין צעירים, מקצועיים ככל שיהיו, להבין את האסטרטגיה ולכן גם לתרום לה – ביחס לקברניטים עצמם, שהם בדרך-כלל בעלי ניסיון באסטרטגיה, ואף מקיימים בעצמם קשר (דיפלומטי או חשאי) עם

¹⁶⁹ גרנית, התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי.

¹⁷⁰ Bar Joseph, Uri (2013). The Politicization of Intelligence: A Comparative Study. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (2). pp. 347-369.

¹⁷¹ בנושא זה התפתחה בארה"ב, לאחר וועדות החקירה, גם טענות מצידם של חוקרים מובילים – לפיהן הטענה הפוליטיזציה "מסתירה" במידה רבה גם כשלים בסיסיים באומנות (tradecraft, לא אמנות) של המחקר המודיעיני, לדוגמה מובילה ראו:

Jervis, Robert (2006). Reports, Politics and Intelligence Failures: The Case of Iraq. *Journal of Strategic Studies*. 29 (1). pp. 3-52.

Jervis, Robert (2010). Why Intelligence and Policymakers Clash. *Political Science Quarterly*. 125 (2). pp. 185-204.¹⁷²

Hulnick, Arthur S. (1986). The Intelligence Producer – Policy Consumer Linkage: A Theoretical Approach. *Intelligence and National Security*. 1 (2). pp. 212-233.¹⁷³

¹⁷⁴ סימן טוב, דודי & הרשקוביץ, שי (2017). "גישה שיתופית" ביחסי מודיעין-קברניט ברמה הלאומית – האם יש לה תוחלת? בתוך: סייבר, מודיעין וביטחון. 1 (2). יוני. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 77-93. <https://bit.ly/2zCdEmE>.

¹⁷⁵ לדוגמה חריגה יחסית ועדכנית ראו: יעלון, משה (2017). המודיעין מנקודת המבט של הקברניט. בתוך: אתגרי קהילת המודיעין בישראל. אבן, שמואל & סימן טוב, דודי (עורכים). תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 13-16. <https://bit.ly/2NeIwOG>.

¹⁷⁶ Hilsman, Roger (1956). *Strategic Intelligence and National Decisions*. USA: The Free Press.

האויבים/יריבים/ידידים שעבור אנשי המודיעין מוגדרים כמושאי מחקר. חלק מהקברניטים גם טענו שהידע הנדרש עבורם ליצירת רקע לקבלת ההחלטות האסטרטגי מתבסס רובו ככולו על מידע גלוי, ולמודיעין אין יתרון בהפקת ובניתוח מידע שכזה ביחס לקברניטים עצמם¹⁷⁷.

הטענה המרכזית במאמר הנוכחי היא שהמודיעין האסטרטגי נדרש אמנם לספק מידע לקבלת ההחלטות, בבחינת "רקע" רלוונטי, אך זה אינו תפקידו היחיד. יתרונו המרכזי של איש המודיעין על הקברניט, בהנחה שהראשון מכיר את האסטרטגיה ואת הדילמות הקשורות אליה, קשור למסגרת התפיסתית. כלומר: הוא יכול וצריך לייצר עבור הקברניט העוסק באסטרטגיה הצעה לשיטת הסתכלות על ההתרחשויות האסטרטגיות, שתסייע לו¹⁷⁸ בגיבוש וביישום האסטרטגיה. ערך מוסף זה נובע מכך שאיש המודיעין מורגל להסתכל על ההתפתחויות האסטרטגיות "דרך משקפי האסטרטגיה הכחולים". אך בנוסף, הוא בעל ידע עמוק על מושאי המחקר, והוא עוסק באופן שיטתי בניתוח שלם והוליסטי של הסביבה האסטרטגית.

¹⁷⁷ בשנים האחרונות נכתבו כנראה מאות פרסומים המדגישים את חשיבות ועוצמת המידע הגלוי בעידן הנוכחי, "עידן המידע". אך חשוב לשים לב שהטענות שצוטטו כאן הושמעו לפני יותר משישים שנה – ובמשתמע, נראה שמודיעין תמיד נאלץ "להתחרות" במידה מסוימת בנגישות הישירה של הקברניטים למידע הגלוי. לדוגמה מייצגת ועדכנית ראו:

Miller, Bowman H. (2018). Open Source Intelligence (OSINT): An Oxymoron? *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 31 (4). pp. 702-719.

¹⁷⁸ הסיוע הפרקטי לגיבוש האסטרטגיה קשור גם הוא, כמובן, לגישה הפרגמטיסטית. נדון בכך בפסקאות הבאות.

סיכום, מסקנות והמלצות למחקרי המשך

במאמר זה המלצתי להתייחס למחקר המודיעיני האסטרטגי בהתאם לשתי תפיסות פילוסופיות: הפרגמטיזם, והגישות המאוחרות של ויטגנשטיין. שאלנו מהפילוסופים בעיקר את התפיסה לפיה תפקידן של תיאוריות אינו בהכרח לגלות את המציאות האובייקטיבית או את האמת, אלא לסייע בפתרון בעיות קונקרטיות; את ההתייחסות למשמעות של מושגים בהתאם לשימוש בהם בשפה ובהקשרים קונקרטיים, ולא בהתאם להגדרות אוניברסאליות; ואת דרך האמצע בין אמפיריציזם והתבססות על ממצאים הניסיוניים, לבין רציונליזם ויצירת הסברים מופשטים שאינם תלויים בניסיון. על בסיס זה טענתי שהמחקר האסטרטגי הוא גם מדע וגם אמנות, שתפקידו יצירה וגילוי גם יחד. לאור זאת ניסיתי להראות שיצירת מסגרות תפיסתיות ושימוש בהן מהווה ביטוי מובהק לגישה משולבת שכזו. ניסיתי להמחיש את הבסיס התיאורטי של המסגרות התפיסתיות, את השימוש הפרקטי בהן, את הפוטנציאל הרב הטמון בהן, ואת הזיקה בין לבין תפקיד מרכזי נוסף של המודיעין האסטרטגי: זיהוי תפניות בתחילת התהוותן.

במאמר הוצג בסיס תיאורטי ופילוסופי מצומצם בסוגיית המודיעין האסטרטגי, כדי לאפשר את הדיון הקונקרטי במסגרות התפיסתיות. המודיעין האסטרטגי אמור להבין תופעות הקשורות לתפיסות בדרג האסטרטגי של האויב, היריב או הידיד. הוא גם צריך לזהות תופעות משמעותיות בסביבה האסטרטגית – הקשורות להיבטים כלכליים, חברתיים, פוליטיים, ותפיסתיים – שמתהוות (emerging), לאו דווקא כתוצאה של החלטה "בצד השני". אין מדובר בגילוי או בתחזית במובן המוכר במדעים המדויקים, ולכן המושג הרלוונטי יותר עשוי להיות "הבנה". לתופעות ולתפיסות שהמודיעין אמור לגלות או להבין אין קיום פיזיקלי, והחוקים להתנהלותם אינם אוניברסאליים.

בישראל, לדוגמה – אמור המודיעין האסטרטגי להבין ולזהות את התפיסה המתגבשת באיראן ביחס להתנהלותה לאחר פרישת ארה"ב מהסכם הגרעין, את התפיסה המתגבשת בחזבאללה ביחס לתכנית ההתקפה שלו לאחר שהמנהרות שחפר לתוך ישראל נחשפו ע"י האחרונה, את זרמי העומק המתהווים בחברה הפלסטינית לאור הקשיים המנהיגותיים של אבו-מאזן, ואת האופן בו הרוסים/האיראנים/התורכים מסתגלים להצהרה האמריקנית על הסגת הכוחות מסוריה. אין כמעט מידע חד-משמעי שיכול לסייע למודיעין האסטרטגי בנושאים אלו, שהרי מדובר בהתהוות חברתיות-פוליטיות-כלכליות-תפיסתיות שלא מהוות תוצאה ישירה של החלטת הקברניטים "בצד השני". אך על-רקע היכרותו של המודיעין האסטרטגי עם התרבויות האסטרטגיות של היריבים או עם מאפייניה של הסביבה האסטרטגית (אינדוקציה, "היכרות עמוקה"), ובאמצעות בחינת תיאוריות המאפשרות להסביר את התופעות המתהוות (דדוקציה), הוא נדרש לזהות את ההתרחשויות היחידניות שמהוות תפנית, ולספק להן הסבר תיאורטי חדש (abduction).

ההיבטים המדעיים במחקר המודיעיני האסטרטגי יבואו לידי ביטוי, ככלל, בגישות קונסטרוקטיביסטיות, ולא פוזיטיביסטיות. תהליכי יצירת הידע צריכים להיות סדורים ומובנים – בין אם הם דדוקטיביים, אם כי ערכו של המידע באימות ובהפרכה יהיה מוגבל יחסית; אינדוקטיביים, אם כי קשה להתבסס על ניסיון העבר, מכיוון שהקשר אסטרטגי הוא בהכרח חד-פעמי וייחודי; או abductive, באופן שמנסה לספק הסבר תיאורטי לתופעה "מפתיעה". אך במקביל, יבואו לידי ביטוי במודיעין האסטרטגי גם היבטים אמנותיים – הקשורים

לזיהוי בצורה הוליסטית של תופעות מתהוות ומתפתחות, בין-השאר על-בסיס אינטואיציה. שילוב מובהק בין המדע לבין האמנות בא לידי ביטוי באחריותו של המודיעין האסטרטגי לזהות תפניות בתחילת התהוותן, כמו גם לייצר מסגרות תפיסתיות ולהשתמש בהן.

יש לראות במסגרות התפיסתיות גם "משקפיים" סובייקטיביים המאפשרים להבין את המציאות, וגם תוצאה של "ההסתכלות דרך המשקפיים" לצורך הבנה והסבר של המציאות. בשונה מהמודיעין הטקטי, לא ניתן לייצר מודיעין אסטרטגי בהקשר הביטחוני והצבאי (כלומר: לצרכי עשייה) ללא מסגרת תפיסתית; מודיעין שכזה יהיה נטול הקשר. המודיעין האסטרטגי הביטחוני הוא בסופו של דבר תחום פרקטי, ולא תיאורטי גרידא. מעניין לראות, בהקשר זה, ניתוח המדגיש שכבר הפילוסופים בתקופתו של סוקראטס עשו שימוש במודיעין, אך לצרכים פרקטיים של שיפור המדינה וחיי האזרח ולא כתיאוריה¹⁷⁹; כלומר: בהקשרים פרקטיים וקונקרטיים.

יצירת המסגרת התפיסתית מביאה לידי ביטוי את ההיבטים היצירתיים והאמנותיים של המודיעין האסטרטגי. אך במקביל, השימוש בה מביא לידי ביטוי גם את היבטי הגילוי והמדע שלו – שהרי באמצעותה, ובאמצעות ההסברים התיאורטיים שלה, אמור המודיעין להסביר את הממצאים האמפיריים שלו ובעיקר לזהות תפניות אסטרטגיות. רק שילוב שכזה – בין יצירת המסגרת לבין שימוש בה, בין היבטי אמנות ומדע, ובין היבטי יצירה וגילוי – יכול לאפשר למסגרת התפיסתית למלא את תפקידה המרכזי: סיוע בגיבוש אסטרטגיה.

במאמר זה הצבתי גם כמה וכמה שאלות שיכולות להוות בסיס למחקרי המשך. ראשית – לא הסברתי לעומק למה כוונתי במושג "אמנות", ולכן ניתן לתקוף את הטענה לגבי אופיו האמנותי של המחקר המודיעיני האסטרטגי. מעבר לכך, גם ביחס למושג "מדע" קיימת בעייתיות. כאשר התייחסתי לגישה המדעית – שמתני דגש בעיקר על השימוש בממצאים אמפיריים כדי לאמת או בעיקר כדי להפריך את הטענות. יש, כמוכח, מאפיינים רבים ואחרים למדע – כגון שאיפתו לייצר תיאוריות והסברים כלליים ואוניברסאליים, שאיפתו לא רק להסביר את העבר אלא גם לחזות באופן מסוים את העתיד, העובדה שהוא מתבסס על מתודות סדורות ו"שקופות" שכל אדם יכול לבדוק אותן, וכו'. מעבר לכך, יש הבדל בין המושג "מדע" לבין "הגישה המדעית" ביחס למודיעין כפי שתוארה על-ידי ברוך – וייתכן, לפיכך, שגם מי שמתייחס למודיעין בגישה מדעית אינו רואה בו מדע. לכן, נראה שיש מקום לבחון לעומק את הזיקה בין "מדע" ו"גישה מדעית" לבין המודיעין האסטרטגי, ובעיקר לבחון את המושג "אמנות" ואת הזיקה שלו למודיעין האסטרטגי.

גם את המושג "מודיעין אסטרטגי" או "מחקר מודיעיני אסטרטגי" השארתי עמום, והותרתי בעינה את העמימות בין "מודיעין אסטרטגי" לבין "מחקר אסטרטגי". נראה שיש מקום לאפיין מושגים אלו בצורה טובה יותר. הפרשנויות שסיפק מצא לסוגים שונים של מודיעין אסטרטגי¹⁸⁰ רק ממחישות את האופנים השונים בהם ניתן לתפוס מושג זה – שהספרות לגביו מקיפה ועשירה ביותר, הן באופן כללי והן ביחס לזיקה בינו ובין אסטרטגיה¹⁸¹. האם המודיעין האסטרטגי הוא זה שמסייע לדרג האסטרטגי "הכחול"? זה שחוקר תופעות

Fox, John F. Jr. (2018). Intelligence in the Socratic philosophers. *Intelligence and National Security*. 33 (4). pp. 491-179 501.

¹⁸⁰ מצא, ארבעת השבילים ב"פרדס" של המודיעין האסטרטגי.

¹⁸¹ לדוגמאות (מונומנטליות...) ראו:

Handel, Michael (1989). *War, Strategy and Intelligence*. New York: Frank Cass and Company Limited.
Johnson, Loch K. & Wirtz, James J. (eds.) (2004). *Strategic Intelligence: Windows into a Secret World*. Los Angeles, California: Roxbury Publishing Company.

המתקיימות בדרג האסטרטגי של "האדום"? זה שחוקר תופעות אסטרטגיות באשר הן? ומהן בכלל "תופעות אסטרטגיות"?

בבסיס התפיסה של מאמר זה ביחס למסגרות התפיסתיות עומדות: גישה אונטולוגית – שאינה רואה במסגרת התפיסתית כתוצר מודיעיני שעניינו בירור המציאות, מכיוון שלא מדובר במציאות שקיימת באותו אופן בו קיימים במציאות אובייקטים פיזיקליים; גישה אפיסטמולוגית – שאינה רואה בממצאים האמפיריים כלי רלוונטי לאימות או להפרכת התיאוריה והמסגרת התפיסתית; וגישה ביחס לאופן בו יכולה המסגרת התפיסתית לייצר ערך מוסף – המתמקדת, בהתאם לתפיסה הפרגמטיסטית, בעיקר ברלוונטיות ובמועילות שלה לפרקטיקה (האסטרטגית). במובן זה, ניתן לזהות תאימות לחלק מתפיסותיו של גרניט לגבי המודיעין המערכתי: "...אנו מצביעים על רעיון של ידע מערכתי בקונטקסט (להלן 'ידע מערכתי')... המגדיר הראשי של שיח-הידע-המערכתי אינו מושג האמת או הרעיון של התאמה בין הידע למציאות שאינה תלויה בו אלא עניין אחר שניתן לכנותו רעיון הרלבנטיות לקונטקסט"¹⁸². אך עם זאת, גם ציינתי שהמסגרת התפיסתית בפרט, והמחקר האסטרטגי בכלל, עדיין נועדו בראייתי לברר את המציאות האסטרטגית. גרניט היה, כנראה, טוען שאני עדיין שבוי בפרדיגמה הריאליסטית; ייתכן שהייתה בכך מידה רבה של צדק. אך כאמור, מדובר ללא ספק בדיון שנותר פתוח גם לאחר קריאת (וכתיבת...) המאמר. לפיכך, נראה שיש מקום לבחון לעומק כיצד ניתן או רצוי לייצר את המסגרות התפיסתיות.

נקודה חשובה נוספת שמומלץ לבחון היא הגישה שכונתה abduction. בבסיס גישה זו, כזכור, עומדת השאיפה ליצור הסבר תיאורטי ומופשט לתופעה שחורגת מהציפיות ומהתחזיות של התיאוריה הקיימת. היא קשורה בעבותות לפילוסופיה של המדע, ולתחומים כגון רפואה ומשפטים¹⁸³; אך נראה שהזיקה שלה למחקר המודיעיני בכלל ולסוגיית "זיהוי תפניות בתחילת התהוותן" בפרט דורשת העמקה נוספת. קריאת חלק מהטקסטים שעוסקים במושג זה¹⁸⁴, שהוכנס לשימוש על-ידי הפילוסוף הפרגמטיסט¹⁸⁵ פירס (Pierce), ממחישה פוטנציאל גבוה למציאת זיקה שכזו – בעיקר מכיוון שה-abduction נועדה ליצור תיאוריות והיפותזות חדשות, ולבחון אותן לצרכים פרקטיים. ניתן למצוא בכך, כמובן, דמיון לתפקידן של התיאוריות בכלל ושל המסגרות התפיסתיות בפרט במחקר האסטרטגי.

כך או כך – אני מקווה שהמאמר מייצר רצון להעמיק ביסודות הפילוסופיים של המחקר המודיעיני האסטרטגי; ושהוא מצליח לשכנע בנחיצות של תיאוריה טובה לגיבוש פרקטיקה, כמו גם בנחיצות של ניסיון פרקטי עשיר לגיבוש תיאוריות. במאמר זה אמנם עסקתי בשאלה האם המודיעין האסטרטגי הוא מדע או אמנות, וכאשר עסקתי בהיבטים המדעיים שלו נגעתי בעיקר במדעי החברה. אך מאמר זה מנסה לטעון שיש להיעזר גם בדיסציפלינות של מדעי הרוח, ובמיוחד של הפילוסופיה (ושל ההיסטוריה), כדי לייצר בסיס תיאורטי עשיר יותר למודיעין האסטרטגי. גם בעולם העסקים, לדוגמה, מתקיים דיון בצורך לשלב חשיבה פילוסופית

¹⁸² גרניט, התפתחות המודיעין במרחב האמריקאי. עמ' 63.

¹⁸³ Walton, Douglas (2005). *Abductive Reasoning*. Tuscaloosa, Alabama: The University of Alabama Press.

¹⁸⁴ Hintikka, Jaakko (1988). What Is Abduction? The Fundamental Problem of Contemporary Epistemology. *Transactions of the Charles S. Pierce Society*. 34 (3). pp. 503-533.

¹⁸⁵ ואולי זו דוגמה נוספת לרלוונטיות של הפילוסופיה הפרגמטיסטית למחקר המודיעיני.

בתחום המודיעין העסקי¹⁸⁶, ובתחומי הניהול והארגון¹⁸⁷. אינני מרחיק לכת כמו אבי קובר, שטען שהמחשבה הצבאית הישראלית היא למעשה אנטי-אינטלקטואליסטית¹⁸⁸, ובמשתמע כזו ש"דוחה" דיונים פילוסופיים. עם זאת – אני מתרשם שלפחות בישראל יש צורך להסביר מדוע תיאוריה מוצלחת יכולה גם לשפר את הפרקטיקה המודיעינית; ומדוע עשייה מודיעינית ללא בחינת היסודות האפיסטמולוגיים, האונטולוגיים והמתודולוגיים¹⁸⁹ שלה היא חסרה וחלקית.

במושגים "חסרה וחלקית" כוונתי בעיקר למודיעין שמתקשה להתמודד עם השינויים בסביבה ולהשתנות בעצמו, ולא דווקא למודיעין שחוה הפתעות דרמטיות. בהקשר זה יש לציין, כי בשנים האחרונות מודגשת החשיבות בבביצוע טרנספורמציה מודיעינית משמעותית, בעיקר לאור תופעות הסייבר וה-big data, הקשורה בין-השאר לתפקידים ולתפקודים שונים של המחקר ואנשי המחקר¹⁹⁰. בעולם¹⁹¹ ובישראל¹⁹² עוסקים מזה כעשור בנושא הקרוי "המהפכה בענייני מודיעין"¹⁹³, Revolution in Intelligence Affairs. לפיכך ממליץ המאמר, בדומה למחקרים אחרים¹⁹⁴, על בחינה רפלקטיבית של המודיעין בכלל ושל המחקר האסטרטגי בפרט, מצידם של תיאורטיקנים ופרקטיקנים. רפלקציה שכזו תוכל לסייע ביצירת המהפכה הנדרשת.

-
- Buytendijk, Frank (2013). The Philosophy of Postmodern Business Intelligence. *Business Intelligence Journal*. 18¹⁸⁶ (1). pp. 51-55.
- Haridimos, Tsoukas & Chia, Robert (2011). *Philosophy and Organization Theory*. Binkley, U.K: Emerald Group¹⁸⁷ Pub. Ltd.
- Kober, Avi (2011). What Happened to Israeli Military Thought? *Journal of Strategic Studies*. 34 (5). pp. 707-732.¹⁸⁸
- ¹⁸⁹ לדוגמה מעניינת על העיסוק בשלושה מרכיבים אלו, במסגרת ניסיון לייצר תיאוריה מודיעינית חדשה, ראו: Cavelti, Myriam Dunn & Mauer, Victor (2009). Postmodern Intelligence: Strategic Warning in an Age of Reflexive Intelligence. *Security Dialogue*. 40 (2). pp. 123-144.
- Hare, Nick & Coghill, Peter (2016). The future of the intelligence analysis task. *Intelligence and National Security*.¹⁹⁰ 31 (6). pp. 858-870.
- Lahneman, William J. (2007). Is a Revolution in Intelligence Affairs Occurring? *International Journal of Intelligence¹⁹¹ and Counterintelligence*. 20 (1). pp. 1-17.
- Barger, Deborah G. (2005). *Toward a Revolution in Intelligence Affairs*. Santa Monica, California: RAND Corp. <https://bit.ly/2SbWPEs>
- Kuperwasser, Yossef (2007). *Lessons from Israel's Intelligence Reforms*. Washington DC: The Saban Center for¹⁹² Middle East Policy at The Brookings Institution. Analysis Paper No. 14. <https://brook.gs/2EiX50I>.
- ¹⁹³ על משקל המושג "מהפכה בעניינים צבאיים", Revolution in Military Affairs, Tan, Charlene (2014). Reflective Thinking for Intelligence Analysis Using a Case Study. *Reflective Practice*. 15 (2).¹⁹⁴ pp. 218-231.

רשימה ביבליוגרפית

- אדמסקי, דמיטרי (דימה) (2012). *תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית: השפעת התרבות האסטרטגית על המהפכה בעניינים צבאיים ברוסיה, ארצות-הברית וישראל*. בן שמן: מודן הוצאה לאור בע"מ, צה"ל – הוצאת מערכות.
- אלון, נועם (2018). *מחקר עומק מס' 4: סריקת האופק (Horizon Scanning): תהליך מסייע בקבלת החלטות ברמה הלאומית*. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין.
- אל"מ א' (2018). *מה יכולה האסטרטגיה הביטחונית ללמוד מהאסטרטגיה העסקית? מערכות*, 480-481 (נובמבר). תל אביב: הוצאת מערכות. <https://bit.ly/2V2CK1S>
- אראל, גבריאל (2018). *מחקר עומק – מספר 2: מיפוי השיח האקדמי בנושאי מודיעין*. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר המתודולוגיה המודיעינית. <https://bit.ly/2TW5AV5>
- בכלר, זאב (1984). *תולדות המחשבה המדעית*. תל אביב: הוצאת האוניברסיטה המשודרת.
- בן-ישראל, יצחק (1999). *הפילוסופיה של המודיעין*. תל אביב: משרד הביטחון, ההוצאה לאור.
- ברון, איתי (2015). *המחקר המודיעיני: בירור המציאות בעידן של תמורות ושינויים*. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין.
- ברון, איתי (2018). *גישות למחקר מודיעיני ולביג דאטה בעידן "פוסט אמת"*. בתוך: *מודיעין הלכה ומעשה – ביג דאטה ומודיעין*. קופרווסר, יוסי & סימנטוב, דודי (עורכים). 3, מאי. עמ' 129-136. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין.
- ברלין, ישעיה (1996). *תחושת המציאות: עיונים ברעיונות ובתולדותיהם*. תל אביב: הוצאת עם עובד, ספריית אופקים.
- ברנע, אבנר (2018). *את זאת לא צפינו: ניתוח השוואתי של כשלונות מודיעיניים בתחום הלאומי ובתחום העסקי*. תל אביב: הוצאת רסלינג.
- גיימס, וויליאם (2010). *פרגמטיזם*. תל אביב: רסלינג.
- גרנית, עמוס (2006). *התפתחות רעיון המודיעין במרחב האמריקאי*. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה במסגרת ביה"ס להיסטוריה, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת תל אביב.
- הויר, ריצ'רדס ג'. (2005). *הפסיכולוגיה של המחקר המודיעיני*. תל אביב: משרד הביטחון, הוצאת מערכות.

הראל, עמוס (2014). *מלחמת המודיעין: פערי ההערכות בין אמ"ן לשב"כ במלחמה בעזה*. הארץ.
<https://bit.ly/2EjbbPN>

הרכבי, יהושפט (2015). *המודיעין כמוסד ממלכתי*. תל אביב: הוצאת מערכות והמרכז למורשת המודיעין.

ויטגנשטיין, לודוויג (תשס"ט). *חקירות פילוסופיות*. ירושלים: הוצאת מאגנס.

ידלון, עמוס & גוז'נסקי, יואל (2017). *ערב הסעודית: תהליך שינוי מואץ ועתיר סיכונים*. מבט על. 992. תל אביב:
המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://bit.ly/2X4oT0a>

יום, דייוויד (2013). *מסכת על טבע האדם*. ירושלים: הוצאת שלם.
יעלון, משה (2017). *המודיעין מנקודת המבט של הקברניט*. בתוך: *אתגרי קהילת המודיעין בישראל*. אבן, שמואל
& סימן טוב, דודי (עורכים). תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 13-16. <https://bit.ly/2NeIwOG>

יעלון, משה & פרידמן, ליהיא (2018). *הזדמנות היסטורית – ישראל והמחנה הסוני הפרגמטי*. *עדכן אסטרטגי*.
21 (2). תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. <https://bit.ly/2TWb6ad>

לורבר, עזריאל (2016). *המודיעין הטכנולוגי: למה ואיך?* רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר
מודיעין ומדיניות.

ליבוביץ, ישעיהו & אגסי, יוסף (1996). *שיחות על הפילוסופיה של המדע*. תל אביב: הוצאת האוניברסיטה
המשודרת.

לניר, צבי (1983). *ההפתעה הבסיסית – מודיעין במשבר*. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

מילשטיין, מיכאל (2017). *לא תשתנה...השתנה, השתנה*: היעלמות הבנות העומק אודות מושאי המחקר
מעולמם של גופי המודיעין והשפעת התופעה על יכולותיהם ועל הרלוונטיות שלהם. בתוך: *מודיעין הלכה
ומעשה: המודיעין בהשתנות מהירה*. קופרווסר, יוסי & סימנטוב, דודי (עורכים). 2 (אוגוסט). רמת השרון:
המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר מודיעין ומדיניות. עמ' 59-67.

מינצברג, הנרי, אלסטרנד, ברוס & לאמפל, ג'וזף (2006). *ספארי אסטרטגיות: סיור מודרך בערבות הניהול
האסטרטגי*. תל אביב: הוצאת פקר.

מצא, דורון (2017). *ארבעת השבילים ב"פרדס" המודיעין האסטרטגי*. בתוך: *מודיעין הלכה ומעשה: המודיעין
בהשתנות מהירה*. קופרווסר, יוסי & סימנטוב, דודי (עורכים). 2 (אוגוסט). רמת השרון: המרכז למורשת
המודיעין, המכון לחקר מודיעין ומדיניות. עמ' 105-121.

נוה, שמעון (2003). *אמנות המערכה: התהוותה של מצוינות צבאית*. תל אביב: הוצאת מערכות.

סטיווי-קרביס, שגית (2018). *התמודדות המודיעין הישראלי עם פניית סאדאת לדרך השלום בשנים 1970-1977*: ממקרה בוחן להלכה למעשה. רמת השרון: המרכז למורשת המודיעין, המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין. <https://bit.ly/2SceneSs>

סימן טוב, דודי & אלון, נעם (2018). הסייבר מחייב ומאפשר מהפכה בענייני מודיעין. בתוך: סייבר, מודיעין וביטחון. 2 (1), אפריל. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 67-82. <https://bit.ly/2GR5kmj>

סימן טוב, דודי & ג', עופר (2013). מודיעין 2.0 – גישה חדשה לעשיית מודיעין. בתוך: *צבא ואסטרטגיה*. 5 (3). דצמבר. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 27-42. <https://bit.ly/2V4UcWP>

סימן טוב, דודי & הרשקוביץ, שי (2017). "גישה שיתופית" ביחסי מודיעין-קברניט ברמה הלאומית – האם יש לה תוחלת? בתוך: סייבר, מודיעין וביטחון. 1 (2). יוני. תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 77-93. <https://bit.ly/2zCdEmE>

ספייר, יונתן (2018). *ישראל במזרח תיכון חדש: איומים והזדמנויות*. ירושלים: מכון ירושלים למחקרים אסטרטגיים. <https://bit.ly/2Im9CEA>

עמידרור, יעקב (2018). *ההתנהלות האיראנית במזרח התיכון והגיון הפעולה של ישראל לבלמתה בסוריה*. ירושלים: מכון ירושלים למחקרים אסטרטגיים. <https://bit.ly/2tqa4Yg>

פרייזלר-סווירי, דנה (2017). מה אפשר ללמוד מתהליך פיתוח תפיסת ההפעלה (2006)? *בין הקטבים – סוגיות עכשוויות באמנות המערכה*. 10 (מרץ). צה"ל, אגף המבצעים, מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית. <https://bit.ly/2T1TEnm>

פרס, שמעון (2004). יתרונותיו וחסרונותיו של המודיעין בעיני הקברניט. בתוך: *המודיעין והקברניט*. משרד הביטחון: ההוצאה לאור. עמ' 96-103.

צה"ל: לשכת הרמטכ"ל (2018). *אסטרטגיית צה"ל*. <https://bit.ly/2K6GZev>

צה"ל (2016). *מבוא ל"אמנות אופרטיבית"*. אגף המבצעים, חטיבת תורה והדרכה, מרכז דדו. <https://bit.ly/2T0Rwfv>

קאנט, עמנואל (תשנ"ח, 1998). *הקדמות לכל מטאפיזיקה בעתיד שתוכל להופיע כמדע*. ירושלים: הוצאת מאגנס.

קון, תומס (1977). *המבנה של מהפכות מדעיות*. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

קרסנה, יהושע (2018). *המחנה הסוני המתון: יש דבר כזה?* ירושלים: מכון ירושלים למחקרים אסטרטגיים. <https://bit.ly/2T5tLCY>

שיין, סימה (2016). הציר הסוני מול הציר השיעי במזרח התיכון. בתוך: *הערכה אסטרטגית לישראל, 2016-2017*. קורץ, ענת & ברום, שלמה (עורכים). תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי. עמ' 129-135.
<https://bit.ly/2Imdoht>

Aldrich, Richard J. & Kasuku, John (2008). Escaping from American Intelligence: Culture, Ethnocentrism and the Anglosphere. *International Affairs*. 88 (5). pp. 1009-1028.

Ansell, Chris & Boin, Arjen (2017). Taming Deep Uncertainty: The Potential of Pragmatist Principles for Understanding and Improving Strategic Crisis Management. *Administration & Society*. pp. 1-34.

Bang, Martin (2016). Pitfalls in Military Quantitative Intelligence Analysis: Incident Reporting in a Low Intensity Conflict. *Intelligence and National Security*. 31 (1). pp. 49-73.

Bar Joseph, Uri (2013). The Politicization of Intelligence: A Comparative Study. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (2). pp. 347-369.

Bar Joseph, Uri & McDermott, Rose (2017). *Intelligence Success and Failure: The Human Factor*. New York: Oxford University Press.

Barger, Deborah G. (2005). *Toward a Revolution in Intelligence Affairs*. Santa Monica, California: RAND Corp. <https://bit.ly/2SbWPEs>.

Barrett, Sean F. X. (2014). The Role of the Intelligence Community in Identifying Cooperative Opportunities. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 27 (4). pp. 785-805.

Behfar, Kristin & Okhuysen Gerardo A. (2018). Perspective – Discovery Within Validation Logic: Deliberately Surfacing, Complementing, and Substituting Abductive Reasoning in Hypothetico-Deductive Inquiry. *Organization Science*. 29 (2). pp. 323-340.

Ben-Haim, Yakov (2018). Positivism and its limitations for strategic intelligence: a non-constructivist info-gap critique. *Intelligence and National Security*. 33 (6). pp. 904-917.

Ben Zvi, Abraham (1976). Hindsight and Foresight: A Conceptual Framework for the Analysis of Surprise Attacks. *World Politics*. 28 (3). pp. 381-395.

Betts, Richard K. (1978). Analysis, War and Decision: Why Intelligence Failures Are Inevitable. *World Politics*. 31 (1). pp. 61-89.

Betts, Richard K. (1980-1981). Surprise Despite Warning: Why Sudden Attacks Succeed. *Political Science Quarterly*. 95 (4). pp. 551-572.

Betts, Richard K. (1998). Intelligence Warning: Old Problems, New Agendas. *Parameters*. 28 (1). pp. 26-34.

Brodie, Bernard (1998). Strategy as an Art and a Science. *Naval War College Review*, 51 (1). pp. 26-38.

Buytendijk, Frank (2013). The Philosophy of Postmodern Business Intelligence. *Business Intelligence Journal*. 18 (1). pp. 51-55.

Cavelty, Myriam Dunn & Mauer, Victor (2009). Postmodern Intelligence: Strategic Warning in an Age of Reflexive Intelligence. *Security Dialogue*. 40 (2). pp. 123-144.

Chan, Steve (1979). The Intelligence of Stupidity: Understanding Failures in Strategic Warning. *The American Political Science Review*. 73 (1). pp. 171-180.

Charmaz, Kathy (2017). The Power of Constructivist Grounded Theory for Critical Inquiry. *Qualitative Inquiry*. 23 (1). pp. 34-45.

Cooper, Jeffrey R. (2005). *Curing Analytical Pathologies: Pathways to Improved Intelligence Analysis*. Washington DC: Center for the Study of Intelligence. <https://bit.ly/2XdHXJL>.

Denece, Eric (2014). The Revolution in Intelligence Affairs: 1989-2003. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 27 (1). pp. 27-41.

Fingar, Thomas (2011). *Reducing Uncertainty: Intelligence Analysis and National Security*. Stanford, California: Stanford University Press.

Foulkes, Paul (1976-1977). Theories of Truth. *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series*. 77. pp. 63-72.

Flynn, Michael T., Sisco, James & Ellis, David C. (2012). "Left of Bang": The Value of Sociocultural Analysis in Today's Environment. *Prism*. 3 (4). Washington DC: National Defense University. pp. 13-21. <https://bit.ly/2IwF3MS>

Fox, John F. Jr. (2018). Intelligence in the Socratic philosophers. *Intelligence and National Security*. 33 (4). pp. 491-501.

Gaspard, Jules J. S. (2017). Intelligence without Essence: Rejecting the Classic Theory of Definition. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 30 (3). pp. 557-582.

Gibson, Stevyn D. (2009). Future Roles of the UK Intelligence Systems. *Review of International Studies*. 35. pp. 917-928.

Gill, Peter & Phytian, Mark (2018). Developing Intelligence Theory. *Intelligence and National Security*. 33 (4). pp. 467-471

Goodman, Russell B. (1998). Wittgenstein and Pragmatism. *Parallax*. 4 (4). pp. 91-105.

Hamel, Gary & Prahalad, C. K. (1994). Competing for the Future. *Harvard Business Review*. July-August. <https://bit.ly/2yClklm>.

Handel, Michael (1989). *War, Strategy and Intelligence*. New York: Frank Cass and Company Limited.

Hare, Nick & Coghill, Peter (2016). The future of the intelligence analysis task. *Intelligence and National Security*. 31 (6). pp. 858-870.

Haridimos, Tsoukas & Chia, Robert (2011). *Philosophy and Organization Theory*. Binkley, U.K: Emerald Group Pub. Ltd.

Heazle, Michael (2010). Policy Lessons from Iraq on Managing Uncertainty in Intelligence Assessment: Why the Strategic/Tactical Distinction Matters. *Intelligence and National Security*. 25 (3). pp. 290-308.

Herbert, Matthew (2006). The Intelligence Analyst as Epistemologist. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 19 (4). pp. 666-684.

Hicks, Kathleen H., Schaus, John & Matlaga, Michael (2018). *Zone Defense: Countering Competition in the Space between War and Peace*. Washington DC: CSIC. <https://bit.ly/2Scttpm>.

Hilsman, Roger (1956). *Strategic Intelligence and National Decisions*. USA: The Free Press.

Hintikka, Jaakko (1988). What Is Abduction? The Fundamental Problem of Contemporary Epistemology. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*. 34 (3). pp. 503-533.

Hulnick, Arthur S. (2006). What's wrong with the Intelligence Cycle. *Intelligence and National Security*. 21 (6). pp. 959-979.

Hulnick, Arthur S. (1986). The Intelligence Producer – Policy Consumer Linkage: A Theoretical Approach. *Intelligence and National Security*. 1 (2). pp. 212-233.

Jervis, Robert (2006). Reports, Politics and Intelligence Failures: The Case of Iraq. *Journal of Strategic Studies*. 29 (1). pp. 3-52.

Jervis, Robert (2010). Why Intelligence and Policymakers Clash. *Political Science Quarterly*. 125 (2). pp. 185-204.

Johnston, Rob (2005). *Analytic Culture in the US Intelligence Community: An Ethnographic Study*. Washington DC: Central Intelligence Agency, Center for Study of Intelligence. <https://bit.ly/2XdHw1F>.

Kahana, Ephraim (2002). Early warning versus concept: the case of the Yom Kippur War 1973. *Intelligence and National Security*. 17 (2). pp. 81-104.

Karam, Joyce (2018). General Votel visits At Tanf base in Syria. *The National*. <https://bit.ly/2Gzfrgb>.

Kendall, Willmoore (1949). The Function of Intelligence. *World Politics*. 549. pp. 542-552.

Kent, Sherman (1949). *Strategic Intelligence for American World Policy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Kent, Sherman (1992). A Crucial Estimate Relived. *Studies in Intelligence*. 36 (5). Washington DC: Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence. pp. 111-119.

Kober, Avi (2011). What Happened to Israeli Military Thought? *Journal of Strategic Studies*. 34 (5). pp. 707-732.

Knorr, Klaus (1964). Failures in National Intelligence Estimates: The Case of the Cuban Missiles. *World Politics*. 16 (3). pp. 455-467.

Kuperwasser, Yossef (2007). *Lessons from Israel's Intelligence Reforms*. Washington DC: The Saban Center for Middle East Policy at The Brookings Institution. Analysis Paper No. 14. <https://brook.gs/2EiX50I>.

Kurki, Milja (2007). Critical Realism and Causal Analysis in International Relations. *Journal of International Studies*. 35 (2). pp. 361-378.

Lahneman, William J. (2007). Is a Revolution in Intelligence Affairs Occurring? *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 20 (1). pp. 1-17.

Leslau, Ohad (2010). The Effect of Intelligence on the Decision-making Process. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 23 (2). pp. 426-448.

Lillbacka, Ralf G. V. (2013). Realism, Constructivism and Intelligence Analysis. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (2). pp. 304-331.

Lim, Kevjn (2017). Big Data and Strategic Intelligence. *Intelligence and National Security*. 31 (4). pp. 619-635.

Johnson, Loch K. (2003). Preface to a Theory of Strategic Intelligence. *International Journal of Intelligence and Couterintelligence*. 16 (4). pp. 638-663.

Johnson, Lock K. & Wirtz, James J. (eds.) (2004). *Strategic Intelligence: Windows into a Secret World*. Los Angeles, California: Roxbury Publishing Company.

Manjikian, Mary (2013). Positivism, Post-Positivism and Intelligence Analysis. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (3). pp. 563-582.

Marrin, Stephen (2012). Is Intelligence Analysis an Art or a Science? *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 25(3). pp. 529-545.

Marrin, Stephen (2017). Why Strategic Intelligence Analysis Has Limited Influence on American Foreign Policy. *Intelligence and National Security*. 32 (6). pp. 725-742.

Marrin, Stephen & Clemente, Jonathan D. (2005). Improving Intelligence Analysis by Looking to the Medical Profession. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 18 (4). pp. 707-729.

Mazaar, Michael J. et al. (2018). *What Deters and Why: Exploring Requirements for Effective Deterrence of Interstate Aggression*. Washington DC: RAND Corporation. <https://bit.ly/2A7AmkY>.

McElroy, Damien (2018). Mesa: A Historic Moment Very Much in the Making. *The National*. <https://bit.ly/2y3Lq1k>.

Miller, Bowman H. (2014). U.S Strategic Intelligence Forecasting and the Perils of Prediction. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 27 (4). pp. 687-701.

Miller, Bowman H. (2018). Open Source Intelligence (OSINT): An Oxymoron? *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 31 (4). pp. 702-719.

Murray-Landon, Michael (2017). Putting a Little More “Time” into Strategic Intelligence Analysis. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 30 (4). pp. 785-809.

Nisbett, Richard E. & Miyamoto, Yuri (2005). The Influence of Culture: Holistic Versus Analytic Perception. *Trends in Cognitive Sciences*. 9 (10). pp. 467-473.

Nye, Joseph S. (1994). Peering into the Future. *Foreign Affairs*. 73 (4). pp. 82-93.

Nye, Joseph (2008). Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*. July/August. <https://fam.ag/2pHopih>.

Office of the Director of National Intelligence (2015). *Intelligence Community Directives 203: Analytical Standards*. <https://bit.ly/2omMs2O>.

Pascovich, Eyal (2017). Security and Intelligence Studies in Israel. *The International Journal of Intelligence, Security and Public Affairs*. 19 (2). pp. 134-148.

Patimaki, Heikki & Wight, Colin (2000). After Postpositivism? The Promises of Critical Realism. *International Studies Quarterly*. 44. pp. 213-237.

Pillar, Paul R. (2006). Great Expectations: Intelligence as Savior. *Harvard International Review*. Winter. pp. 16-21.

Porrovecchio, Mark (2015). F.C.S. Schiller’s Last Pragmatism Course. *Transactions of the Charles S. Pierce Society: A Quarterly Journal in American Philosophy*. 51 (1). p. 96.

Rathmell, Andrew (2002). Towards Postmodern Intelligence. *Intelligence and National Security*. 17 (3). pp. 87-104.

Rocco, Tonette S. & Plakhotnik, Maria S. (2009). Literature Reviews, Conceptual Frameworks, and Theoretical Frameworks: Terms, Functions, and Distinctions. *Human Resources Development Review*. 8 (1). pp. 120-130.

Rønn, Kira Vrist & Høffding, Simon (2013). The Epistemic Status of Intelligence: An Epistemological Contribution to the Understanding of Intelligence. *Intelligence and National Security*. 28 (5). pp. 694-716.

Rorty, Richard (1980). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Shlaim, Avi (1976). Failures in National Intelligence Estimates: The Case of the Yom Kippur War. *World Politics*. 28 (3). pp. 348-380.

Staat, Wim (1993). On Abduction, Deduction, Induction and the Categories. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*. 29 (2). pp. 225-237.

Tan, Charlene (2014). Reflective Thinking for Intelligence Analysis Using a Case Study. *Reflective Practice*. 15 (2). pp. 218-231.

Tharoor, Ishaan (2017). The Persian Gulf crisis over Qatar, explained. *Washington Post*. <https://wapo.st/2V4ZG3V>.

The 9/11 Commission Report. <https://bit.ly/2iwak0Q>.

Treverton, Gregory F. (2018). Theory and Practice. *Intelligence and National Security*. 33 (4). pp. 472-478.

Votel, Joseph L. et al. (2016). Unconventional Warfare in the Grey Zone. *Joint Forces Quarterly*. 1st Quarter. <https://bit.ly/2SXWhqk>.

Walsh, Patrick F. (2017). Improving Strategic Intelligence Analytical Practice Through Qualitative Social Research. *Intelligence and National Security*. 32 (5). pp. 548-562.

Walton, Douglas (2005). *Abductive Reasoning*. Tuscaloosa, Alabama: The University of Alabama Press.

Warner, Michael (2012). Wanted: A Definition of 'Intelligence'. *Studies in Intelligence*. 46 (3). Washington DC: CIA, Center for the Study of Intelligence. pp. 15-22. <https://bit.ly/2GwU7rL>.

Wasserman, Benno (1960). The Failure of Intelligence Prediction. *Political Studies*. VIII (2). pp. 156-169.

Wirtz, James J. (2013). Indications and Warning in an Age of Uncertainty. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (3). pp. 550-562.

Zohar, Eran (2013). Intelligence Analysis as a Manifestation of a Grounded Theory. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*. 26 (1). pp. 130-160.